

*In memoriam***KARL KASER**

(Pischeldorf, 6. studenog 1954. - Piran, 11. travnja 2022.)

Vrijeme odnosi prijatelje, često prerano, uvijek preteško. Karl je bio jedan od kolega i prijatelja kojih se, unatoč gubitku, sjećam s osmijehom, jer su svi susreti s njim bili izvor radosti, prijateljstva, smijeha. Nebrojene su i nezaboravne anegdote koje me vezuju uz tog vedrog, opuštenog, ljubaznog čovjeka, s izraženim smislom za humor, uz to i vrsnog znanstvenika i predanog, inspirativnog profesora. Karl je i u znanosti i u edukaciji djelovao na svoj poseban način, nudeći ne samo znanje nego i alate za razmišljanje, za onu pouku koja će nam pomoći mijenjati znanstveni i sav svijet nabolje. Po svom inovativnom znanstvenom radu bio je međunarodno poznat i relevantan, a po svojoj osobnosti omiljen među kolegama i studentima.

Karl Kaser djetinjstvo je proveo na štajerskom selu, kako je govorio, "uz krave, konje, svinje i krumpir". Taj bliski odnos s prirodom sačuvao je tijekom cijelog života. Na Karl-Franzens Universität u Grazu 1974. diplomirao je povijest i slavistiku. Te je svoje dvije struke kasnije plodonosno spojio. Nakon uspješnog završetka studija opet je postao "proleter", honorarni predavač, uz razne druge, sasvim neakademske poslove. Uporan kakav je bio, doktorirao je na istom sveučilištu 1980. godine s temom iz novovjekovne povijesti Bosne i Hercegovine, a habilitirao 1986. godine s temom o životu zemljoradnika i vojnika u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini. Njegova je habilitacija prevedena na nekoliko jezika pa i na hrvatski (*Slobodan seljak i vojnik: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535-1881)*, sv. 1 i 2, Zagreb: Naprijed, 1997.). Uslijedilo je višedesetljetno arhivsko i terensko istraživanje povijesti jugoistočne Europe koju je volio i kao znanstvenik i kao čovjek, dobro ju je upoznao, velikim dijelom prepješačio. Karl Kaser bio je iznimno produktivan – njegova istraživanja rezultirala su s više od 20 monografija, od kojih su mnoge doživjele višestruke prijevode. Godine 1988. postao je asistent na Abteilung für Südosteuropäische Geschichte sveučilišta u Grazu. Tu je postao suradnikom glasovitog profesora Michaela Mitterauera, iznimno zaslužnog za promicanje povijesne antropologije i dobrog duha austrijske, ali i hrvatske historiografije. Na takvom pristupu i metodologiji povijesti Karl Kaser je utemeljio svoja buduća istraživanja povijesti jugoistočne Europe. To je nadahnuće prenio i studentima, ne samo

u predavanjima nego i u udžbeniku povijesti jugoistočne Europe, utemeljenom na povijesno-antropološkom pristupu. Godine 1996. Karl Kaser postao je redoviti profesor povijesti jugoistočne Europe i antropologije na Institut für Geschichte Karl-Franzens-Universität u Grazu. Od 1998. vodio je Centar za povijest i antropologiju jugoistočne Europe koji je metodološki usmjerio k povijesnoj antropologiji. Ondje je stvorio školu danas renomiranih znanstvenika, kao što su Siegfried Gruber, Hannes Grandits, Christian Promitzer, Robert Pichler, Ulf Brunnbauer, Dominik Gutmeyr-Schnur i mnogi drugi. Bio je voditelj i sudionik velikog broja austrijskih i međunarodnih projekata – bilo ih je više od 30, a u jednom od njih, u organizaciji Cambridge Group for History, u okviru europskih programa, sudjelovali smo zajedno. Treba spomenuti i recentni europski projekt Marie Skłodowska-Curie, *Knowledge Exchange and Academic Cultures in the Humanities: Europe and the Black Sea Region, late 18th – 21st Centuries*, koji od 2017. godine okuplja istraživače iz 12 zemalja. Karl Kaser bio je član uredništva mnogih uglednih časopisa - s ponosom mogu reći da su među njima i časopisi našeg Zavoda, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* i *Dubrovnik Annals*. Kaser je osnivao znanstvene udruge, uspostavljao mreže, vodio i pokretao serije knjiga o jugoistočnoj Europi pri Böhlau Verlag i LIT Verlag, kao i tematske sveske Wieser Enzyklopädie des Europäischen Ostens. Svojom iznimnom energijom i predanošću dao je velik doprinos povezivanju s povjesničarima u jugoistočnoj Europi. Karl Kaser i njegovi kolege blisko su surađivali s hrvatskim povjesničarima i institucijama još od 90-ih godina, kada sam ga imala sreću upoznati. Svuda rado viđen i cijenjen, dobitnik je mnogih nagrada za doprinos povijesti, demografiji i antropologiji, kao i počasnih doktorata i profesura, a nedugo prije smrti dobio je medalju Konstantina Jirečeka koju dodjeljuje Südosteuropa-Gesellschaft.

Knjiga *Hirten, Kämpfer, Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats* ("Pastiri, ratnici, plemenski junaci") iz 1992. vinula je Kasera u međunarodnu historiografsku orbitu. U toj je knjizi s povijesno-antropološkoga gledišta obradio balkanski model patrijarhata i nastavio ta istraživanja koja su urodila nizom monografija o obitelji, srodstvu i odnosima spolova, sustava dominacije i moći u jugoistočnoj i istočnoj Europi. Objavio je i značajnu antologiju *Albanien, Stammesleben zwischen Tradition und Moderne*, temeljenu na terenskim istraživanjima po albanskim brdima, zajedno sa studentima i kolegama. Znanstvena znatiželja odvela ga je u istraživanje vizualne baštine Balkana, tj. fotografije i filma, o čemu je objavio nekoliko monografija i antologija te bazu slika VASE (Visual Archive Southeastern Europe), s Barbarom Derler i Natašom Mišković. Bavio se i problematikom religije na istraživanom području. Niz monografija okončan je 2021. knjigom *Femininities and Masculinities in the Digital Age. Realia and Utopia in the Balkans and South Caucasus*. To je bila posljednja stavka u iznimno bogatoj i raznolikoj bibliografiji koja je obuhvaćala širok raspon od srednjeg vijeka do suvremene stvarnosti, sve zemlje jugoistočne Europe, pa i Tursku, Kavkaz i Bliski istok. Na hrvatskom jeziku, uz spomenutu habilitaciju, objavio je, zajedno s Johannesom

Granditsom i Siegfriedom Gruberom, zbirku izvora *Popis Like i Krbave 1712. godine: obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb: Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, 2003., kao i nekoliko znanstvenih radova u časopisima i zbornicima. Nakon Kaserove smrti Gesellschaft für sozial- und kulturwissenschaftliche Balkanforschung sveučilišta u Grazu u znak zahvalnosti za taj bogati znanstveni i nastavnički život, ustanovilo je Nagradu Karl Kaser za mlade istraživače povijesti jugoistočne Europe.

Neumoran, radostan čovjek koji je volio život i ljude, koji je znanstvenom radu pristupao kao pionir, a nastavnom kao nadahnjujući učitelj, k tome i vrstan organizator našao se posljednjih godina života suočen s teškom bolešću. Borio se, ali i prihvaćao, nikada ljut na život, kako to biva kod dobrih ljudi, i dočekao svoj konačni mir. Dragi Karl, nedostaješ.

Zdenka Janeković Römer

Osvrti i kritike

Hana Breko Kustura, *Glazba povijesnih hrvatskih zemalja u srednjemu vijeku*, Zagreb: Leykam international 2022. 272 str.

Prva hrvatska monografija o glazbenim kodeksima srednjega vijeka, koji su znakoviti tumači crkvene glazbe ovih prostora, objavljena je u izdanju izdavačke kuće Leykam international 2022. godine.

Autorica knjige posljednjih je trideset godina prisutna u hrvatskoj i europskoj glazbenoj medievistici kao predstavnica srednje generacije muzikologa medievista koji se bave istraživanjem repertoara rukopisnih pergamentnih kodeksa hrvatskih regija u europskom kontekstu. Njezini dosadašnji znanstveni radovi usmjereni su na otkrića nove provenijencije brojnih dosad znanih, ali i nekih tek sporadično poznatih glazbenih kodeksa. Ova je znanstvena studija proizišla iz autoričina kontinuiranog istraživanja crkvene glazbe i rukopisa za liturgiju srednjega vijeka, ali je istodobno i rezultat projekta "Hrvatski glazbeni i liturgijski kodeksi srednjega vijeka: Interdisciplinarna obrada" (*CROMUSCODEX70*), HRZZ-a i HAZU-a, kojemu je ona bila voditeljica i koji je završen 2021. godine. Zajedno sa suradnicima (Katarina Livljanić, Marijana Horvat, fra Domagoj Volarević, Rozana Vojvoda) Hana Breko Kustura je u razdoblju 2017.-2021. ostvarila niz novih terenskih istraživanja i poredbenih analiza neumatskih izvora, čiji su rezultati uvršteni u ovu knjigu, dajući joj time i nužni aspekt interdisciplinarnosti.

Pred nama je prva hrvatska sinteza spoznaja o povijesti notiranih liturgijsko-glazbenih kodeksa u dugom vremenskom periodu od najstarijeg njemačkog izvora iz 1050. godine do kodeksa s kasnijim odjekom gregorijanskih melodija, onih s početka 16. stoljeća. Pri tome nije zanemaren ni aspekt srednjovjekovne prisutnosti glagoljaške pjevane tradicije u kontekstu liturgije koja predstavlja prijevodni idiom liturgije zapadne, Rimske crkve. U Hrvatskoj su dosad postojali brojni pojedinačni znanstveni radovi i knjige, posvećeni srednjovjekovnim glazbenim rukopisima i njihovim repertoarima, potom pojedinačne studije i knjige o ikonografskim izvorima, te zasebni znanstveni radovi o sačuvanim piscima koji su se bavili fragmentarnim napisima s područja glazbene teorije srednjega vijeka. Ova je knjiga primjer kritičkog osvrta na sve relevantne suvremene spoznaje o rukopisnim (notiranim) izvorima crkvene i svjetovne glazbe srednjega vijeka hrvatskih regija. Pred nama je znanstveni tekst koji je istodobno i narativ o kulturnoj geografiji jedne regije koja je u srednjovjekovnoj Europi bila na razmeđu raznih kulturnih utjecaja: od beneventanske tradicije talijanskoga juga, poglavito utjecaja njegovih benediktinskih lokaliteta (Benevento, Monte Cassino) na srednjovjekovnu Dalmaciju, do izvora franačkoga (gregorijanskoga) korala i njemačkih neumatskih notacija, za koje najstarije primjere nalazimo u srednjovjekovnoj Istri pod akvilejskom upravom, poglavito u Poreču i Puli u periodu od 1030. do 1050. godine. Breko Kustura posvetila je zasebno poglavlje knjige glazbenim izvorima Zagrebačke biskupije od njezina osnutka 1094. godine do godine

1788. Upravo je tom repertoaru posvećeno najopsežnije poglavlje ove monografije, jer je u Zagrebu sačuvan najveći fundus cjelovitih srednjovjekovnih liturgijsko-glazbenih rukopisa pohranjenih u arhivu Metropolitanske knjižnice Zagrebačke nabiskupije.

Rukopisi o kojima knjiga govori pisani su na latinskom jeziku i notirani različitim tipovima neumatskih notacija - od beneventanske notacije, adijastematske njemačke notacije tipa Einsiedeln i Sankt Gallen, do izvora ostrogonske neumatske notacije na crtovlju te izvora pisanih kvadratnom koralnom notacijom u rukopisima dominikanskog i franjevačkog reda.

Monografija je simbolično, poput *octoechosae*, podijeljena u osam cjelina: Uvod; Beneventansko pjevanje u Dalmaciji: Regionalni kontekst i poveznice s jugom Italije; Glazba srednjovjekovne Istre: Između Akvileje i bavarskih utjecaja; Glagoljaško pjevanje: Nasljeđe hrvatskog srednjovjekovlja; Glazba srednjovjekovne Zagrebačke biskupije; Srednjovjekovna polifonija iz Hrvatske: Primjeri iz Zadra, Staroga Grada na otoku Hvaru, Zagreba i Dubrovnika; Zadarski virelai iz 14. stoljeća - jedini relikv srednjovjekovne svjetovne glazbe u Hrvatskoj; Odabrani izvori kasnijih gregorijanskih zapisa.

U uvodu autorica prezentira povijesni kontekst razvoja crkvene glazbe Hrvatske u srednjem vijeku. Drugo je poglavlje o beneventanskom koralu Dalmacije. Beneventanski glazbeni kodeksi sadrže napjeve starobeneventanskog pjevanja, jednog od najstarijih tipova negregorijanskog liturgijskog pjevanja. Autorica ovu dalmatinsku tradiciju stavlja u južnotalijanski okvir, pronalazeći posebnosti po kojima je dalmatinska beneventana (od Osora do Kotora) drugačija u odnosu na talijanske izvore. Po uzoru na rezultate istraživanja liturgičara i muzikologa Richarda F. Gyuga, autorica ističe:

Zahvaljujući sve intenzivnijoj ulozi franjevaca i dominikanaca, beneventansko pjevanje u Dalmaciji potpuno zamjenjuje gregorijanski koral. Razlog dugom trajanju beneventanske tradicije (do kraja 13. stoljeća) u Dalmaciji leži u činjenici da je ona na ovom prostoru postala simbolom domaće liturgije i težnje za eklezijastičko-liturgijskom neovisnošću dalmatinskih gradova u odnosu na teritorijalne pretenzije Venecije i normandijske Italije. (str. 18).

Treće je poglavlje posvećeno (autoričinu) otkriću najstarijeg notiranog rukopisa - nepotpunog misala, provenijencijom iz Pulske biskupije te benedikcionalu porečkoga biskupa Engilmara iz 1030. godine.

Poglavlje o glagoljaškom pjevanju apostrofira rubrike glagoljaških liturgijskih rukopisa koji sadrže upute za glazbenu izvedbu pojedinoga napjeva te način pjevanja psalma. U njemu se jasno ističe potreba novog pristupa ovoj temi, kroz sinoptička istraživanja napjeva koji su zajednički latinskim, ali i glagoljskim rukopisima.

Peto je poglavlje najopsežnije i posvećeno je glazbi Zagrebačke biskupije od 1094. do 1788. Najvažniji zagrebački liturgijsko-glazbeni kodeksi kontekstualno su predstavljeni. Fokus je na najstarijem zagrebačkom misalu iz 1230. godine koji se čuva u Güssingu. Zasebni dio poglavlja tematizira glazbu u doba liturgijske reforme blaženoga Augustina Kažotića.

U knjizi se poput crvene niti provlači i povijest crkvene glazbe pojedinih hrvatskih gradova i biskupskih sjedišta.

Za povijest crkvene glazbe srednjovjekovnoga Dubrovnika i njegova šireg područja od kapitalne je važnosti drugo poglavlje, u kojemu se tematizira Dubrovački beneventanski misal s kraja 13. stoljeća sačuvan u Bodleian knjižnici u Oxfordu kao kodeks *Canon. Lit. 342*, potom Dubrovački benventanski glazbeni zapis slavja blagdana svetoga Nikole iz Arhiva Bratovštine svećenika (Sancti Petri in cathedram) u Dubrovniku. Zanimljiv je i osvrt te komentar odnosa glazbe srednjovjekovnoga Dubrovnika i Kotora na primjeru dvaju kotorskih izvora - lektionara iz 12. stoljeća pohranjenog u Sankt Peterburgu kao kodeks *F. no. 200* te Kotorskoga misala, koji je dio fundusa arhiva Preussischer Kulturbesitz u Berlinu, poznatoga kao kodeks *Lat. Fol 920*. Autorica osim oksfordskog beneventanskog dubrovačkog misala predstavlja i vatikanski dubrovački pontifikal iz 14. stoljeća, znan kao kodeks *Burghes. 14*. Prikazane su posebnosti ovih dubrovačkih izvora. Posebice je apostrofirana prisutnost lokalnog načina posvete crkve u kodeksu *Burghes. 14*, koju bilježi vatikanski pontifikal gdje se izrijeком i posebnom rubrikom ističe lokalna, dubrovačka tradicija načina posvete crkve: *secundum Dalmatinos*.

Jedna od važnih karakteristika Dubrovnika i njegove srednjovjekovne glazbe beneventanskoga predznaka jest i činjenica da je to grad s najvećim brojem beneventanskih fragmenata iz 11. i 12. stoljeća, na što su upozorili već i prethodni istraživači beneventanskog pisma, poglavito Rozana Vojvoda. O mogućem postojanju dubrovačkoga skriptorija koji je mogao proizvoditi beneventanske kodekse s notacijom, autorica se poziva na aktualno stanje istraživanja u kojemu su dominantne spoznaje one koje donosi Richard F. Gyug i Rozana Vojvoda.

Što se dubrovačkih crkveno-glazbenih relikata tiče, zanimljivo je da je autorica i u završnom poglavlju knjige komentirala stanje istraživanja repertoara gregorijanskoga pjevanja u Dubrovniku temeljem kodeksa pohranjenih u arhivu Samostana Male braće, datacijom iz 15. i 16. stoljeća, od kojih većina pripada franjevačkom i/ili dominikanskom redu.

Dubrovnik se u knjizi spominje i kao jedan od centara gdje se čuva primjer originalnoga glazbenog stila u polifonom napjevu *In medio ecclesiae*, koji je dio kodeksa *Badija XII*, a pohranjen je u arhivu Samostana Male braće u Dubrovniku. On predstavlja primjer jednostavnog liturgijskog višeglasja koji je vjerojatno bio namijenjen svečanoj izvedbi upravo za misu na blagdan svetoga Dominika.

U pristupu svim rukopisnim izvorima za hrvatsku glazbu srednjega vijeka autorica je koristila suvremene metode istraživanja. Njezin način pisanja i komentara pojedinih izvora odlikuje nesvakidašnja vještina znanstvenog umrežavanja s aktualnim europskim istraživačkim projektima i njihovim rezultatima, kao što je projekt *Corpus monodicum* kojega trenutno vodi prof. dr. Andreas Haug sa Sveučilišta u Würzburgu, a koji se bavi obradom i transkripcijama gregorijanskoga korala svih europskih regija i to u domeni

umjetne inteligencije. Istodobno, Hana Breko Kustura u ovoj studiji pokazuje i svoje spretno vladanje praktičnim radom na glazbenim neumatskim izvorima.

Na dvadeset stranica studija donosi popis najvažnije hrvatske i inozemne literature relevantne za područje istraživanja glazbe srednjega vijeka. Knjiga sadrži i vrlo kvalitetne sažetke na engleskom i njemačkom jeziku koji se obraćaju inozemnom čitatelju.

Studija mijenja naše dosadašnje viđenje podrijetla pojedinih hrvatskih glazbenih rukopisa, koji se čuvaju u hrvatskim i inozemnim arhivima (od Los Angelesa i Oxforda do Berlina i Vatikana). Posebna je vrijednost knjige u činjenici da je prikazala muzikološka otkrića domaćih i inozemnih znanstvenika koji su se bavili hrvatskim glazbenim rukopisima. Time se pokazuje da su hrvatski srednjovjekovni dokumenti glazbe i liturgije dragocjeni relikvi jedne minule tradicije koji nas profilom liturgijskih knjiga, različitim notacijama te utjecajima koji su stizali iz Akvileje, Bavarske, srednje Italije, ugarskih nadbiskupija i južne Italije (regije *Ducatus Beneventanus*) čine sastavnim korpusom zapadnoeuropskih tradicija, kako u pogledu jednoglasne, tako i na području višeglasne glazbe.

Knjigu krasi pomno odabrane ilustracije u boji (šezdeset fotografija), u velikoj rezoluciji, koja svaka za sebe predstavlja unikatno umjetničko djelo srednjovjekovnih skriptora -iluminatora i kantora koji su pisali rukopise za uporabu u crkvama povijesnih hrvatskih prostora u dugom srednjem vijeku.

Monografija autorice Breko Kustura svojevrsni je zorni odraz njene erudicije na ovom muzikološkom području, kao i odličnog poznavanja izvora za hrvatsku glazbu srednjega vijeka. Knjiga je rezultat njezine tridesetogodišnje posvećenosti temi za koju se specijalizirala kako na zagrebačkom, tako i na brojnim inozemnim sveučilištima i znanstvenim centrima glazbeno-medievističke izvrsnosti poput Instituta za muzikologiju Erlangen, Instituta za muzikološka istraživanja Sveučilišta Julius Maximilian u Würzburgu, do Instituta *Corpus troporum* Sveučilišta u Stockholmu, preko relevantnih instituta u Trondheimu, Budimpešti i Torontu. Upravo je sa Sveučilišta u Würzburgu bio i konzultant predmetnog projekta *CROMUSCODEX70*, prof. dr. Andreas Haug, čiji su rezultati projekta *Corpus monodicum* uvelike pridonijeli ažuriranju autoričinih spoznaja o glazbi srednjovjekovnih hrvatskih zemalja.

Monografija je namijenjena znanstvenoj i stručnoj javnosti, poznavateljima i štovateljima hrvatske crkvene glazbe.

Ova knjiga nije samo znanstveno štivo zanimljivo isključivo muzikolozima. Ona je (svojim komunikativnim načinom kojim je napisana) ujedno vrijedna i korisna studija koja će zasigurno poslužiti kao izvor informacija studentima glazbenih akademija i crkvene glazbe te široj kulturnoj zajednici.

Katica s. Katarina Koprek
Katolički bogoslovni fakultet

Đuro Baglivi, *Pravila o medicini čvrstih dijelova u svrhu ispravne upotrebe mjerenja. Canones de medicina solidorum ad rectum stacies usum*, transkripcija, prijevod i predgovor Zrinka Blažević. Zagreb: Medicinska naklada, 2022., 165 str.

Među korifejima dubrovačke medicine Đuro Baglivi (1668.-1707.), popularni Đuro Armenac, uvelike je plijenio pozornost i poštovanje svojih sugrađana. Baglivi se nije neposredno bavio liječničkim umijećem na dobrobit Dubrovčana kao gradski fizik, ali je u međunarodnim krugovima stekao veliki ugled i preuzeo ulogu savjetnika u pojedinim diplomatskim misijama čijem se poznavanju rimskih i općenito europskih prilika u Dubrovniku iskreno vjerovalo. U ranim je domaćim biografskim zbirkama stekao mjesto ne samo zbog svojih znanstvenih uspjeha, nego i zahvaljujući bliskoj suradnji s velikanima tadašnje javne riječi općenito, premostivši na širokom području prirodoslovlja ponor od antičkih postignuća do izazova vlastitih dana.

Njegov suvremenik, dominikanac Serafin Marija Cerva hvalio ga je ističući: "Ako je u naše vrijeme ijedan učenjak bio uresom grada Dubrovnika, svojeg zavičaja, kojim se opravdano može ponositi i kojem mora iskazati pohvalu, to je doista Đuro Armenac, nazvan Baglivi nakon što ga je usvojio liječnik Aletin" (Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque vita et gesta describuntur*, sv. II, ur. Stjepan Krasić. Zagreb: JAZU, 1977., 83). Mlađi biografi, franjevac Sebastijan Slade Dolci i pijarist Francesco Maria Appendini krajem 18. i početkom 19. stoljeća vidjeli su u njemu "rimskog Hipokrata" (S. Slade, *Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, uredio i preveo Pavao Knezović. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001., 107), odnosno "besmrtnog čovjeka čije će se ime uvijek izgovarati zajedno s imenima Hipokrata i Galena" (F. M. Appendini, *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*, prijevod i uvodna riječ Ante Šoljić. Dubrovnik: Matica hrvatska – ogranak Dubrovnik, 2016., 358). Suvremeni Dubrovnik odužio mu se i međunarodnim znanstvenim skupom pod naslovom *Đuro Baglivi: lipanjske počasti*, održanim u Centru za mediteranske studije povodom 300. obljetnice njegove smrti 2007., kada je razmotren njegov doprinos cijeloj prirodoslovnoj lepezi, a s osobitim obzirom na primijenjene znanosti, mineralogiju, seizmologiju i medicinu.

Iako je rano napustio rodni grad, stekavši tek temeljnu izobrazbu u Dubrovačkom kolegiju Družbe Isusove i čvrsto vezavši kasniju karijeru i život uz gradove Apeninskog poluotoka i zapadne Europe, Baglivijevo bogato znanstveno stvaralaštvo imalo je velikog odjeka i kod nas, potaknuvši još klasične dubrovačke povjesničare da iznad svega naglase njegovu pripadnost Dubrovniku. Drugačiji pristup ima povjesničarka i latinistkinja Zrinka Blažević, redovita profesorica europske i svjetske povijesti ranog novog vijeka na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koja na samom početku uvodne studije ("Predgovor", str. 1) pristupa Bagliviju kao "talijanskom liječniku i prirodoznanstveniku dubrovačkog podrijetla". Svoje latinističko umijeće sada je dokazala i izlaskom izvan humanističkoga kruga lovorom ovjenčanog pjesnika Ilije

Crijevića, kojim se bavila zadnjih godina (njezin prijevod epilija *De Epidauro* objavljen je u izdanju Dubrovačkih knjižnica 2020., dok su se *Pjesme Flaviji* pojavile u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu 2021.). Baglivijevo djelo obilježeno je kozmopolitskim pečatom, pa uz velikana naše povijesti znanosti, Mirka Dražena Grmeku, jednako zaokuplja svjetski priznate autoritete sve do Japana, koji objektivno vrednuju njegov iznimni doprinos prosvjetiteljskoj slici ljudskog tijela i traganju za idealnim zdravim životom.

Domaći kulturno-znanstveni krugovi danas poznaju Baglivijevo stvaralaštvo prvenstveno zahvaljujući djelu *De fibra motrice et morbosa / O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu* (Zagreb: Prometej i Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1997.), u prijevodu Augustina Pavlovića i uz uvodnu raspravu M. D. Grmeku. Nova knjiga koja je pred nama može se opravdano shvatiti kao "prilog popularizaciji povijesti medicine" (iz prikaza Marte Jurković, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu* 54/2, 2022., 315-317), ali i kao korak prema boljem razumijevanju prirodnoznanstvene kulture zrelog prosvjetiteljstva i odnosa među istaknutim stručnjacima tog vremena. Baglivi se u iscrpnom predgovoru s posvetom Giovanu Francescu Morosiniju, mletačkom poslaniku kod pape Klementa XI., osvrće na iskustva s nizom liječnika i pravih polihistora, od onih iz 16. i 17. stoljeća pa sve do suvremenika koji su uvelike utjecali na njegov rad i utrli put za pojavu ove knjige. Osim toga, kroz česta obraćanja Pieteru Hottonu, nizozemskom botaničaru i profesoru medicine na Sveučilištu u Leidenu, Baglivi vješto povezuje prijateljska čuvstva s racionalnim pregledom znanstvenih postignuća. Na taj način možemo čitati knjigu u dvojnog ključu: kao posljednju riječ prirodoslovnih dosegâ s početka 18. stoljeća, ali i kao pouzdano i živo svjedočanstvo bliskih suradničkih odnosa među ljudima na koje zbog prirode njihova posla tradicionalno gledamo kao na usamljenike zatvorene u tišini svojih kabineta ili rijetkih terenskih istraživanja.

Hrvatsko je izdanje dvojezično, nastalo na temelju latinskog izvornika objavljenog u Leidenu 1707. u posljednjoj godini Baglivijeva života, koje je priređivačica transkribirala. Nakon konciznog "Predgovora", napisanog na temelju marljivo izučene domaće i strane literature sa skicom Baglivijeva životopisa uglavnom na tragu ranijega Grmekova teksta, ali usto i s važnim pregledom Baglivijevih postignuća u razumijevanju ljudskog tijela općenito, slijedi autorov izvornik podijeljen u dvije veće cjeline koje zajedno obuhvaćaju ukupno osam poglavlja. U dvojezičnim izdanjima ponekad se prijevod tiska na susljednim stranicama neposredno uz izvornik, što ovdje nije bio slučaj, jamačno iz opravdane želje da domaći čitatelj stekne cjelovit uvid u izgled izvornog izdanja. S obzirom na tip rasprave, neobično je što su likovni prilozi vrlo rijetki i ograničeni na umjetnički izvedene inicijale na početku svakog poglavlja, na detalj s antičkim rimskim kovanicama iz osobne numizmatičke zbirke i detalj sa spiralnog stupa cara Antonina Pija u Rimu, preuzet iz knjige arheologa i prefekta Vatikanske biblioteke Giovannija Vignolija, također Baglivijeva suvremenika. Ovi prilozi ipak govore o širokoj autorovoj kulturi i iskrenom zanimanju za interdisciplinarni pristup.

Jezgru ove opsegom nevelike knjige čini 60 pravila o održavanju ravnoteže između čvrstih dijelova tijela i tjelesnih tekućina, s uporištima u medicinskoj teoriji koju su na prijelazu 16. i 17. stoljeća osmislili engleski anatom i liječnik William Harvey i mletački liječnik rodom iz Kopra Santorio Santorio, razrađujući još Galenove postavke higijensko-dijetetskog učenja o tzv. šest neprirodnih stvari (zrak i okolina, hrana i piće, budnost i spavanje, vježbanje i odmor, zadržavanje i pražnjenje tjelesnih izlučevina te emocije). Zagovarajući redovitu tjelovježbu i pravilnu prehranu, Baglivi ne samo što najavljuje postavke suvremenih savjeta iz opće medicine, nego upozorava i na važnost ravnoteže koju samo školovani liječnici prepoznaju. Tako tvrdi: "Mnogi se čude što trezveni i umjereni ljudi ne žive ni duže ni zdravije od ostalih, štoviše, često ih naglo zadesi smrt. Oni ne znaju za Santorijevu ravnotežu, niti uz pomoć njegovih čvrstih naputaka na najbolji mogući način upravljaju i vode lađu vlastita zdravlja koja se stalno nalazi u oluji šest neprirodnih stvari. Otud proizlazi prerana smrt ili pak nezdrav život. To se pak tako lako ne događa liječnicima jer poznaju ravnotežu" (pravilo br. 6, str. 99).

Djelo je upotpunjeno trima Baglivijevim manjim raspravama upućenima leidenskom liječniku i botaničaru P. Hottonu, u kojima mu piše o potresima u Rimu i okolici početkom 18. stoljeća, zatim o svojstvima moždane ovojnice i napokon o mineralogiji i sličnostima između gibanja mora i cirkulacije krvi u organizmu. Svoja izlaganja umio je oživjeti nizom praktičnih savjeta, primjerice: "Neuki puk se vara vjerujući da su tijekom ljeta bolesti pogubnije ili češće zbog prekomjernog jedenja voća. Ljudi se prije razbolijevaju jer je ljeto obilnije neosjetno isparavanje. Ako su danju ili noću neoprezno izloženi hladnome zraku koji ga smanjuje ili zaustavlja, odmah nastaju vrućica, upala sluznice, kašalj, proljev i druge sezonske bolesti. To nije poznato puku, a neuki liječnici to pripisuju dalekim uzrocima jer ne poznaju ravnotežu" (pravilo br. 7, str. 99).

Baglivi nije ostao samo pri apstraktnim uputama, nego je često posezao i za primjerima iz vlastite prakse. Pritom je isticao iskustva svojih pacijenata, kojima zbog profesionalne etike nije spominjao imena, a iscrpno je pisao i o neuspješnom liječenju svojih uglednih suvremenika, kardinala Enrica Norisa (koji je preminuo od "suhe vodene bolesti" jer, po Baglivijevoj tvrdnji, loši liječnici nisu prepoznali simptome) i Celestina Sfondratija (koji je preminuo od tumora debelog crijeva). S druge strane, divio se snazi i spretnosti 28-godišnjeg atleta Richarda Goya, "engleskog Samsona", koji je "s lakoćom, jedino snagom bedara, pomoću konopca koji mu je bio dobro zavezan za bok, podigao mramorni stup dugačak dvanaest lakata, promjera jednog i pol lakta", istaknuvši ga kao "primjer iznimno snažne napetosti vlakana i urođene energije prilikom kretanja tijela živih bića" (str. 154). Baglivijeve riječi nose pouzdan dokumentaristički karakter. Vidljiva je i njegova sklonost finim detaljima koje prepoznamo i u opisu potresa, prirodne stihije koja je pogađala središnju Italiju od siječnja 1703. do ožujka 1705., dok je završavao ovu knjigu i o svemu potanko pisao prijatelju Hottonu u Leiden, ocijenivši ujedno utjecaj potresa na pojavu raznih bolesti.

Đuro Baglivi, kao jedan od onih čiji su životni putevi premežili zapadnu Europu i jedan od znanstvenika čija su postignuća protkala razne epohe, dobiva ovim djelom još jedan vrijedan spomenik. Prevoditeljici i priređivačici djela dugujemo zahvalnost za taj uzorno odrađen veliki posao.

Relja Seferović

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Social Networking in South-Eastern Europe 15th-19th Century (Izgradnja društvenih mreža u jugoistočnoj Europi od 15. do 19. stoljeća), ur. Maria Baramova, Grigor Boykov, Ivan Parvev. Zürich: LIT, 2021. 212 str.

Baveći se temom društvene umreženosti na relativno velikom prostoru jugoistočne Europe i u duljem razdoblju, zbornik *Social Networking in South-Eastern Europe 15th-19th Century* sadrži 10 radova podijeljenih u tri poglavlja.

Prvo poglavlje *Social Networking and the Functioning of States* (Društveno umrežavanje i funkcioniranje država) započinje radom Haralda Heppnera pod naslovom "The Inner Austrian Estates Networking in the 16th-18th Centuries" u kojem je autor usredotočen na staleže Štajerske, Koruške i Kranjske od 16. do 18. stoljeća i njihov utjecaj na sigurnosnu politiku Habsburške Monarhije u odnosu na Osmansko Carstvo. Nakon razdoblja improvizacije u obrani granice prema Osmanskom Carstvu, 1578. konačno je potpisan ugovor između nadvojvode Karla i staleža spomenutih zemalja, kojim je određeno da mogu zadržati svoju protestantsku vjeru, ali da zauzvrat moraju novčano i osobno odgovarati za Vojnu krajinu u Hrvatskoj. Mreža, koju autor određuje kao skupinu ljudi različitog podrijetla, motiva i brojnosti, koja zahvaljujući sličnim interesima međusobno komunicira kako bi ostvarila zajedničke i pojedinačne potrebe, funkcionirala je kao alat staleža protiv financijskih pritisaka vladara, kao i osmanske prijetnje. Kad je riječ o simboličkoj važnosti mreže, autor podcrtava da su staleške institucije mrežu doživljavale kao alat za širenje vlastitog interesa, da su bili ujedinjeni protiv zajedničkog neprijatelja, da su se zajednički mogli suprotstaviti rastućem apsolutizmu Habsburgovaca, kao i da su ujedinjeni mogli opstati kao vjerska zajednica u vjerski heterogenoj monarhiji. Mreža je također služila kao komunikacijski pravac između sjedišta staleških institucija i središnje vlasti te između Vojne krajine i zaleđa, donoseći visoku razinu sigurnosti svojim članovima. Autor naposljetku ističe da Vojna krajina nije samo pružala mogućnost zaposlenja već je predstavljala i odskočnu dasku za mnoge plemiće iz Unutrašnje Austrije, koji su se ponekad uspijevali vinuti čak do čina generala.

Članak Günhana Börekçija "On the Power, Political Career and Patronage Networks of the Ottoman Royal Favourites (Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries)" otvara priču o sultanovim miljenicima i njihovim klijentelističkim mrežama te o tome kako se ta moć provlačila kroz institucijski okvir osmanskog dvora u Istanbulu od osamdesetih godina 16. do prvih godina 17. stoljeća. Riječ je o dugotrajnom razdoblju kriza i promjena u dinastičkim, političkim, društvenim, vojnim i upravnim strukturama nakon vladavine sultana Sulejmana I. Sultanovi miljenici bili su dvorjani ili ministri koji su uživali veliko sultanovo povjerenje i imali izravan pristup vladaru. No, miljenici su se mogli i osiliti, što je dovodilo do sukoba i polarizacije na sultanovu dvoru. Upravo je to problem koji je mučio sultane Murata III. i Mehmeda III. u odnosu na njihove miljenike Doğancija Kara Mehmeda-pašu i Gazanfera-agu, koji je čak zbog izdaje smaknut pred Mehmedom III. Upravo je sudbina ove dvojice miljenika središnja tema ovog članka. Neviđeno teritorijalno širenje Osmanskog Carstva pod Selimom I. i Sulejmanom I. te ustaljenje glavnoga grada i dvora dovelo je do povećanja upravne strukture. Sulejman I. odlučio ju je popuniti svojim bliskim rođacima i poslušnicima, a postavljanje zetova na položaje vezira omogućilo je velikom veziru da bude gotovo samostalan u vođenju carskih poslova i *de facto* vladar carstva. Ustvari, tek je ubojstvom Mehmed-paše Sokolovića 1579. moć velikog vezira počela nepovratno kopniti, a njegova pozicija često ovisiti o pukom hiru sultana, što je otvorilo put sultanovim miljenicima. Najsvjetliji je primjer Doğancij Kara Mehmed-paše, sultanova glavnog sokolara, koji je postao ključna osoba pri novoj raspodjeli moći unutar osmanske administracije. Uspio je steći moćne saveznike i stvoriti gustu klijentelističku mrežu time što je pojedincima omogućavao da brže dođu do sultana s kojim je imao izuzetno prisan odnos. Dodatnim blijeđenjem nekadašnjeg sjaja vezirske moći krajem 16. stoljeća, za vladavine sultana Mehmeda III., njegov čuvar turbana Gazanfer-aga postat će još moćniji, ali i bogatiji i utjecajniji nego što je to Doğanci Kara Mehmed-paša mogao i sanjati. Dolazak na prijestolje trinaestogodišnjeg sultana Ahmeda I. 1603. godine dat će dodatni podstrek jačanju uloge sultanovih miljenika. Mlad i neiskusni sultan našao je oslonac u Derviš-agi, glavnom vrtnaru, kojega će čak imenovati velikim admiralom, što je bio presedan. Kombinacija institucionalnih i osobnih čimbenika omogućila je Derviš-agi neviđen uspon u dvorskoj hijerarhiji. Međutim, time je navukao na sebe ogroman bijes ostalih ljudi iz sultanova okruženja, a kad su vijesti o Derviš-aginoj pohlepi, korumpiranosti i poreznim prijevarama doprle do sultana, dao mu je na privatnoj audijenciji odrubiti glavu. Tako je Ahmed I. poput svojeg oca i djeda naučio lekciju o posljedicama koje ostavlja prepuštanje gotovo apsolutne vlasti miljenicima i njihovim klijentelističkim mrežama.

Članak Olge Katsiardi-Hering pod naslovom "Friendship, Communal and Official Links in the Social-Information Networks among the South-Eastern Merchants and Intellectuals (18th-19th Centuries)" jednom nogom zadržava nas na Levantu dok drugom kroči prema središnjoj Europi, odnosno sjevernom Jadranu, izvodeći na scenu grčke trgovce iz Mesolongija, Kefalonije, Zakintos i Peleponeza koji su se odlučili skrasiti u habsburškim lukama

Trstu i Rijeci. Autorica pokazuje kako je fizička i politička granica koju su osobe prelazile poticala stvaranje novih društvenih okvira usko vezanih s njihovim životnim planovima i očekivanjima. Ti migranti kretali su se i živjeli u policentričnim mrežama s mnoštvom međusobnih odnosa. Autorica navodi kako su povjerenje i solidarnost bili glavno vezivno tkivo, a komunikacija i informiranje tek usputna os oko koje su se mreže vrtjele. Pritom ne treba zaboraviti ni činjenicu da su kumstva, susjedski odnosi, prijateljstvo te sudjelovanje u vjerskom i društvenom životu zajednice također bili ključni kodačici u uspostavljanju i održavanju tih mreža. Sve te mreže bile su iskaz gradske srednje klase koja je neprestano nastojala odrediti svoj osobni i etnički identitet u gradovima jugoistočne i središnje Europe.

Drugo poglavlje zbornika pod naslovom *Charity, Cities and Borders in Ottoman Social Networking Context* (Dobročinstvo, gradovi i granice u kontekstu osmanskog društvenog umrežavanja) započinje člankom Amy Singer "Ottoman Charity: Some Thoughts on a Network Perspective". Velik dio teksta posvećen je teorijskoj raspravi o društvenim mrežama te o konceptu dobročinstva s obzirom na to da je u središtu autoričine pažnje mreža osmanskih pučkih kuhinja, imareta, koje su - zajedno s džamijama, medresama, hanovima i karavansarajima - činile mrežu dobrotvornih institucija Osmanskog Carstva. Premda su putnici i u imaretima i u hanovima mogli pronaći zaklon i odmoriti se od putovanja, hanovi su više nalikovali utvrdama na prostoru između gradova, dok su imareti češće bili dio gradskog tkiva. Međutim, kad se pogleda prostor Balkana, Trakije i Makedonije gdje je mreža gradova bila gušća, uočava se da su seoski hanovi duž puteva mnogo više nalikovali imaretima nego što je to bio slučaj u Anatoliji. Pri samom kraju teksta autorica se okreće imaretima u Jedrenama. Od jedanaest imareta, koliko ih je moglo postojati u gradu, svi su bili raspršeni duž gradskog oboda i glavnih cestovnih pravaca. Autorica pokazuje kako je svaki od njih imao svoje područje utjecaja i bio neka vrsta ulazne točke u grad. Čitatelj ostaje blago razočaran time što preopširni teorijski uvod nije ostavio dovoljno mjesta za detaljniju analizu imareta kao čvorišta gdje su se isprepletale ljudske i prostorne mreže, što bi bilo važno historiografsko osvježenje.

U tekstu "Network in Kind: The Ottoman System of Gift Giving with Regards to Some Regions in the Balkans" autorica Hedda Reindl-Kiel početno ističe važnost sustava darivanja u predmodernom osmanskome društvu, koji je prožimao sve slojeve društva i bio gotovo usporedan s novčanim tokom. Većina međudnosa unutar osmanske administracije bila je na neki način povezana s izmjenom darova, a granica između dara i korupcije čitavo je vrijeme bila vrlo fluidna. Postojale su tri glavne kategorije dara: tributarni dar ili peškeš (*pişkeş*) koji se poklanjao nadređenom, dar koji se poklanjao osobi istog statusa ili hedija (*hediyeye*) te ihsan, dar koji se poklanjao podređenima. Autorica je istraživala inventare riznice (najčešće *hediyeye defteri*), koji su pripadali značajnim pašama, no često ne otkrivaju ime daroprimca, njegovu funkciju ni mjesto boravka. Međutim, taj je nedostatak autorica kompenzirala pedantnim radom. Istražujući inventare Halil-paše Ivazade, bivšeg velikog vezira i upravitelja raznih provincija na Balkanu, te

Nicolaea Mavrogena, vojvode osmanske tributarne države Vlaške, autorica pokazuje da su provincijski upravitelji, koji su dužnost obavljali vrlo kratko vrijeme, imali ograničene mogućnosti stvaranja veza temeljenih na darivanju. S druge strane, darovi jasno otkrivaju ulogu vlaškog vojvode u očima središnje osmanske vlasti. S obzirom na Rusko-turski rat (1768.-1774.), vlast u Istanbulu priželjkivala je osobu koja bi bila voljna i sposobna suprotstaviti se ruskoj vojsci, a Mavrogen je bio upravo takva osoba. Gotovo svi darovi iz njegova inventara otpadaju na utvrde i gradove koji su se nalazili na prvoj liniji bojišnice, kao što su Brăila, Izmail ili Silistra, što sugerira da je to bio njegov najvažniji zadatak, pa autorica pretpostavlja da je te inventare osobno i dostavio u Istanbul kako bi dokazao da je u tome bio uspješan.

Tekst Grigora Boykova "Alliances of Patrons and Clients: Subduing the Unruly Ottoman Subjects in the Süleymanic Age" započinje privlačnom tvrdnjom o heterogenoj prirodi osmanskog društva u Anatoliji i na Balkanu. Središnja sultanova vlast u Istanbulu koja je težila centralizaciji osmanske države sukobljavala se s centrifugalnim silama na periferiji koje su gradile svoje mreže kako bi postale ili ostale glavni izvor legitimnosti na rubnim područjima carstva. Osmanski vladari bili su itekako svjesni opasnosti koju su društveno-vjerske skupine na periferiji predstavljale za središnju vlast, koja je sve više postajala sunitska. Autor navodi kako je progon anatolijskih šijita vrlo dobro istražen, dok su s druge strane društveno-vjerski sukobi na Balkanu za vrijeme sultana Selima I. i Sulejmana I. ostali u sjeni. Boykov se stoga odlučio za istraživanje Gornje Trakije s pretpostavkom da bi rezultati mogli biti primjenjivi i na okolna balkanska područja. Čvrsti savez između sunitskih sufijskih bratovština i središnje osmanske vlasti očitovao se u sofisticiranoj mreži zaštitnika i klijenata koji su dijelili težnju za udaljavanjem od heterodoksnog društva, a taj je savez postao savršena formula koja se mogla upotrijebiti i u drugim dijelovima Carstva. Sunizacija Gornje Trakije nailazila je na otpor, ali je središnja vlast odnijela pobjedu, a lokalne su sile stjerane u kut i marginalizirane. Autor to vješto prikazuje na primjeru dvaju gradova. Dok je Plovdiv (Filibe) kao veliki grad prepun vjerskih građevina i trgovačke infrastrukture bio pod zaštitom sultana i već zarana na strani središnje vlasti, maleni Tatar Pazardžik koji je izgrađen kasnije i koji je bio pod zaštitom lokalnih obitelji i zapovjednika ipak je odolijevao centralizaciji. Međutim, s obzirom na svoj strateški položaj i važnost za trgovinu željezom, grad je relativno brzo, posredstvom sunitske propagande, odnosno već spomenutog sunitskog sufijskog učenja i pridobivenih lokalnih derviša, suniziran i svrstan u tabor središnje vlasti.

Članak Michaela Ursinusa "The Tekke as a Focus of Social Networking: The 'Donations' Lists in Şeyh Şemsüddin el-Halveti's Family Archive from Manastır (Bitola)" ponovno dotiče pitanje ekonomije darova, ali oslanjajući se na teorijske postavke poznatog austrijskog ekonomskog antropologa i sociologa Karla Polanya, koji u predmodernim društvima razlikuje razmjenu utemeljenu na uzajamnosti, na redistributivnim aktivnostima plemenskih poglavara i vlada te na tržištu. Autor u svojim razmatranjima izdvaja slučajeve

uopćene uzajamnosti ili čistog dara i to na primjerima u kojima se čini da su motivi darivanja bili vođeni najmanje vlastitim interesima, a više pritiskom javnog očekivanja ili vjerskog zanosa. U prvom redu riječ je o *hibu* - vrsti dara s prijenosom vlasništva s darodavca za vrijeme njegova života, odnosno još preciznije o darovima iz dobročinstva (*sadaka*). I dok su ostali darovi, pogotovo oni koji se odnose na državne službenike relativno dobro dokumentirani, o darovima iz dobročinstva tragovi su skromni, čak i kad su u pitanju "obvezni darovi", kao što je *zakat*. Autor navodi kako je njemu poznat tek jedan slučaj detaljnog inventara u kojem je upisivan *zakat* u slijedu i to u osam uzastopnih godina iz obiteljskog arhiva koji potječe iz Manastira (Bitola). Iz rukopisa o vođenju tekije, koji je dao prepisati Şeyhu Mustafa Halifa, vidi se kako je njegov brat Seyh Semsüdin, sin osnivača prve hajatijske tekije u Bitoli, bio posve svjestan cijene koju je morao platiti kako bi zadovoljio očekivanja važnih ljudi u svom okruženju te koje su bile njegove dužnosti prema njima s motrišta uopćene uzajamnosti. Tekst je popraćen iscrpnim dodacima s prijepisom i reprodukcijom arhivskog gradiva na kojem je istraživanje utemeljeno.

Treće, posljednje poglavlje *Social Networking in Diplomacy and Intelligence* (Društveno umrežavanje u okviru diplomacije i obavještajnog djelovanja) započinje tekstom Ivana Parveva 'There is no place where espionage is not used': *Habsburg Spy Networking in the Ottoman Empire, 1689-1714* koji plijeni pozornost temom, strukturom i jasnom i preciznom argumentacijom. U središtu priloga dva su slučaja: habsburško obavještajno djelovanje u vrijeme vojnih pohoda 1689.-1690. i u vrijeme mira 1713.-1714. Autor je pokazao kako su habsburški generali i diplomati bili izuzetno sposobni u izgradnji učinkovite mreže za prikupljanje i dijeljenje lokalnih vijesti i informacija, koje su u većini slučajeva bile točne i korisne. Posebnu pažnju posvetio je habsburškom "službenom špijunu" u Istanbulu Anselmu Franzu von Fleischmannu koji je tamo djelovao od 1713. do 1714. Premda se vlada i bečka elita nisu pretjerano trudile oko osnaživanja i unaprjeđivanja obavještajne mreže u Istanbulu, Fleischmann je zahvaljujući svojoj vještini i nadarenosti ipak uspio vrlo dobro upravljati svojom mrežom za prikupljanje informacija u osmanskoj prijestolnici. Bečki političari su ustvari bili duboko uvjereni da se nadmoć nad Osmanlijama može ostvariti isključivo vojnom snagom i snažnom vojskom, a nisu dovoljno uviđali vrijednost učinkovitog obavještajnog sustava. Nažalost, smatram propustom što autor u uvodnom dijelu svojeg teksta, kada govori o povijesti obavještajne djelatnosti u jugoistočnoj Europi, nije ni spomenuo Dubrovačku Republiku premda je o toj temi obilato pisano.

Predzadnji je članak Marie Baramove pod naslovom "Social Networking en passant: The Habsburg Great Embassy of Count Damian Hugo von Virmont to Constantinople 1719-1720". Spomenuto poslanstvo grofa von Virmonta, koje je detaljno opisao njegov osobni tajnik Baron von der Driesch, poslužilo je kao izvor za utvrđivanje nekoliko razina društvenog umrežavanja: na najvišoj razini ona uključuju interakciju s velikim vezirom i osmanskim službenicima na visokim položajima, na srednjoj razini provode se neslužbenim

kontaktima s osmanskim lokalnim vlastima i drugim stranim veleposlanicima, a na najnižoj razini protežu se na kontakte s ratnim zarobljenicima, robovima i lokalnim kršćanima. Osnovni cilj ove misije bila je stabilizacija habsburško-osmanskih odnosa u skladu sa željama cara Karla VI. nakon Požarevačkog mira. Nedvojbeno je da je von Virmont imao vrlo precizne upute iz Beča, no njegovo diplomatsko umijeće ponajviše se očitovalo u stvaranju neformalnih, gotovo prijateljskih veza s raznim osmanskim službenicima i dostojanstvenicima. Tako je, primjerice, na putu do Istanbula odlazio u lov i ribolov s lokalnim pašama te u neformalnim razgovorima raspravljao o vjeri, ratu i miru, što nije bila tako česta praksa. Za vrijeme boravka u Istanbulu često je posjećivao carskog kapidžibašu Mehmed-agu te s njime provodio čitave noći u razgovorima, dolazeći do vrijednih podataka o točnom broju janjičara u gradu. Posebno dobre odnose uspostavio je s velikim vezirom Ibrahim-pašom Novošeherlijom, koji je uživao ogroman utjecaj u državi. Izvor prikazuje von Virmonta kao vještog diplomata obdarenog društvenom osjetljivošću i fleksibilnošću, što je bilo osobito važno u odnosima s Osmanskim Carstvom.

Na samom kraju zbornika tekst Mihaila Simova "Russian Military Intelligence on the Balkans in the years between the Crimean War and the Eastern Crisis" bavi se 19. stoljećem. Ovaj bi prilog mogao biti zanimljiv domaćoj publici jer je riječ o pokušaju carske Rusije da zadrži kakvu-takvu prisutnost i obrani svoje interese u jugoistočnoj Europi. Nakon poraza u Krimskom ratu i Pariškog mira iz 1856., car Nikola I. nastojao je na bilo koji način sanirati gubitak dominantnog položaja Rusije u balkanskoj i crnomorskoj regiji, pa i korištenjem veza koje počivaju na pravoslavnoj vjeri i slavenskom podrijetlu. Međutim, razvoj vojne tehnike u 19. stoljeću učinio je oružane sukobe mnogo složenijima i zahtjevnijima pa je i vojna obavještajna djelatnost dobila na važnosti. U razdoblju kojim se bavi ovaj članak ruska vojno-obavještajna služba tek se institucionalno formirala, uspostavljala mreže stranih agenata te uvježbavala stručno osoblje za pojedine regije i zemlje. Autor ističe da je istinska prekretnica bila 1866., kada je general Nikolaj Obručev predstavio caru Aleksandru II. memorandum sa smjernicama za budući rat protiv Osmanskog Carstva. Međutim, čitav napor glavnog stožera ruske vojske bio je usmjeren na mapiranje osmanskog teritorija u Europi, uključujući prikupljanje podataka o cestama, utvrdama i slično, dok u to vrijeme Rusija nije imala niti jednog "tajnog špijuna" u Istanbulu, zanemarujući potrebu otkrivanja osmanskih vojnih tajni i pronicanje u bit i narav Osmanskog Carstva. Rusi su osmansku vojsku smatrali nerazvijenom, slabo obučenom i nespremnom za moderno ratovanje, što potječe u prvom redu iz duboko ukorijenjenog viđenja Carstva kao zemlje na rubu raspada, smatra autor ovog teksta. Tome je svakako išla u prilog ruska pobjeda u ratu 1878. i Berlinski kongres koji je doveo do osjetnog slabljenja Osmanskog Carstva u jugoistočnoj Europi, međutim ne u korist Rusije, već Austro-Ugarske Monarhije, što autor ne navodi u zaključku svojeg rada.

Ovaj zbornik u osnovi je priča o dvama velikim carstvima koja su stoljećima oblikovala prostor jugoistočne Europe. Unutar njihova institucionalnog okvira pojedinci i skupine

gradili su društvene mreže na različitim osnovama, koje su im omogućavale stabilnost i napredovanje na društvenoj ljestvici. Iako mnogi od ovih tekstova ne daju konačne odgovore, već nude poticaj za daljnje rasprave i razmišljanje, svi ipak progovaraju o uistinu zanimljivim pitanjima i temama koje izvrsno rezoniraju sa suvremenim problemima utjecaja i uloge društvenih mreža u današnjem svijetu. Iz tog bi razloga bilo iznimno korisno da ovaj zbornik dopre i do domaće publike, posebno zbog zajedničke tradicije i povijesti koju ovo područje dijeli s ostatkom jugoistočne Europe. Stoga preporučujem ovaj zanimljivi zbornik široj publici zainteresiranih, a očekujem da će potaknuti i domaće znanstvenike na nova istraživanja u sličnom smjeru.

Vedran Stojanović

Istraživački centar za humanističke znanosti, Zavod za povijest, Budimpešta

Mara Marić, *Otok na kojemu cvjetaju limuni - Vrtovi nadvojvode Maksimilijana Habsburškog na otoku Lokrumu*, Dubrovnik: Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku i Sveučilište u Dubrovniku, 2022. 376 str.

Monografija analizira genezu i okolnosti oblikovanja vrtova habsburškog nadvojvode Ferdinanda Maximiliana, odnosno Maksimilijana I., zadnjeg meksičkog cara (strijeljan 1867.), koji je i u kaotičnim prilikama svoje kratkotrajne vladavine Meksikom nalazio vremena za razmišljanje o svom lokrumskom projektu, razrađivanje ideja introdukcije egzota i financiranje dovršenja ornamentalnih vrtova zapadno od svoje rezidencije na tom otoku. Autorica prof. dr. Mara Marić, predstojnica Zavoda za mediteranske kulture Sveučilišta u Dubrovniku, u ovom zamašnom djelu (s tekstom od cca 700 kartica) razmatra Maksimilijanove vrtove u okviru perivojne kulture 19. stoljeća, uspoređujući ih sa sličnim vrtovima iz istog razdoblja diljem Mediterana i Europe. Primjeri su pojašnjeni kroz onodobne krajobrazne i botaničke trendove, ali i kroz istančani psihološki profil samog vlasnika. Sanjar i melankolik, ljubitelj lijepih umjetnosti i znanosti, čovjek kompliciranog karaktera i nedosljednog djelovanja, gonjen kontradiktornim crtama – s jedne strane tvrdoglavo slijedeći habsburšku dvorsku etiketu, a s druge zagovarajući moderna europska liberalna načela – započeo je na Lokrumu oblikovati autentični krajobrazni koncept, u čijem su stvaranju sudjelovali pomno odabrani dvorski vrtlari, krajobrazni arhitekti i savjetnici Habsburške Monarhije.

Raison d'état odredila je puteve karijere tog mlađeg brata austrijskog cara Franje Josipa I., kojega je Maksimilijan svojom karizmom, manirama, šarmom i dobrim izgledom, a pogotovo reformističkim idejama ubrzo počeo činiti napetim. Njegova

se karijera ostvarivala sve dalje od bečke prijestolnice – u neprijateljskoj atmosferi austrijske Lombardije i Venecije gdje je kao guverner provincije u siječnju 1858. uspio preživjeti atentat, kao i na funkciji vrhovnog komandanta Austrijske mornarice koja je u vrijeme kada je stupio na dužnost, sa samo 22 godine, bila slabe snage i ugleda. U Trstu je, međutim, otkrio mjesto koje je trebalo postati njegov *Buen retiro*. Njegova supruga, belgijska princeza Charlotte (Carlota) iz carske kuće Saska-Coburg-Gotha, bila je pak manje zanesena tjeskobnim Miramarom. Osjećala je da se pred njima – kao što veli jedan biograf – otvara horizont beskrajne dosade: *gledanje u more sa miramarske hridi, do starosti*.

Carlota je drugi protagonist ove knjige. Mara Marić daje joj punu satisfakciju. Ideja o "suptropskoj rezidenciji" u Dubrovniku (prvo na Boninovu, gdje su zamišljali preoblikovati sklop renesansne vile Vice Skočibuhe, a potom na Lokrumu) bila je zajednička. Carlota i Maksimilijan su u kolovozu 1859. godine u gruškoj luci priredili svečani doček znanstvenicima nakon dvogodišnje ekspedicije fregate Novara (1857.-1859.) oko svijeta, a u listopadu iste godine Carlota je kupila otok Maksimilijanu na dar.

Osim toga, Charlotta je u velikoj mjeri financirala i radove na Lokrumu, osiguravala plaću za glavnog vrtlara i ostale zaposlene na Lokrumu, plaćala različite radove u vrtovima, ali i dijelom naručivala biljke koje su na Lokrumu sađene jer su izdaci koje je gutao Lokrum bivali sve veći tako da se Maksimilijanov budžet više nije mogao nositi s njima. (str. 466).

Maksimilijan piše Caroloti u Miramar 15. travnja 1862. godine:

Dragi, najbolji anđele... danas, nakon što sam napisao majci pismo... izašao sam na obalu, i obišao onaj vrt starog trgovačkog kapetana [?] u Gružu gdje je puno lijepih biljaka, a onda sam pješke naravno otišao pozdraviti Giorgija, pa preko Boninova do vrata od Ploča a cijelim putem me pratio pljusak. Bez obzira na to bilo je prekrasno gledati vrtove vila pune cvijeća, koje su me živo podsjećale na put od Puntinha do Funchala [na Madeiri]... osjećam se kao pustinjak na Lokrumu bez tebe, moj anđele i moj melemu...

Maksimilijan je mogao podjednako biti i introspektivan i otvoren, zapasti u višednevnu duševnu uzetost, a potom blistati u društvu. Preferirao je ipak luksuz spram dužnosti koje mu je nametalo obnašanje vlasti, ma koliko sanjario da njome jednom ispuni ono što mu je rođenjem bilo naslućeno. Ali, Lokrum nije zamišljen kao Xanadu. Osim tolikih egzota kojima je eksperimentirao na tom otoku, "Maksimilijan je vodio brigu o uzgoju maslina, vinove loze, raznolikih voćaka te uzgoju životinja za koje je dao sagraditi staje u neposrednoj blizini ornamentalnih vrtova. To upućuje na činjenicu da je Maksimilijan tretirao Lokrum kao svojevrsni *ferme ornée*." (str. 380).

Citirano pismo autorici otvara svijet lokalnog dubrovačkog miljea u kojemu se Maksimilijanov projekt mogao primiti: posrednik u kupnji Lokruma i savjetnik pri svim

većim građevinskim radovima na otoku bio je Sabo Mihov Giorgi (1806.-1876.), unuk zadnjega kneza Republike, Sebastijana Mihova Giorgi-Bona (†1821). Carlota i Maksimilijan posjećivali su ga u Gradu i u njegovim ljetnikovcima na Lapadu i Lopudu, kao i Henrika Vlahova Filipova Kabužića (Cabogu) na Batahovini, Balda Pavlova Basiljevića Gučetića (Bassegli Gozze) u Trstenome... Angažirao je lokalne poduzetnike, majstore i radnike, savjetujući se s naobraženim Dubrovčanima, oslanjajući se dakako na najbolje dvorske krajobrazne arhitekate.

Prije odlaska u Meksiko, gdje će postati žrtvom vlastitih očekivanja i neutaživih Carlotinih ambicija te još više makinacija političkih sila s obje strane Atlantika, na Lokrumu je doživio zadnje dane duševnog i tjelesnog mira. U još jednom od pisama (od 19. travnja 1862.), koje autorica donosi u prilogu monografije, opisuje Carloti jedno idealno proljetno jutro na otoku i u Gradu:

Jučer sam jako uživao, od rana sam lutao po lijepom, prekrasnom otoku, u 8.30 jeo sam srdele i kavijar i otplovio prema Lovrijencu gdje sam izašao na obalu, malo se prošetao do Pucića na Pilama i onda do zbora franjevačke crkve. Našao sam se, i sam napola franjevac, među redovnicima koji su usrdno pjevali i sudjelovao sam u njihovom pjevanju koje je trajalo oko dva sata.... Poslije sam pješice pošao preko Boninova do Gruža, promatrao prekrasnu šumu borova i čempresa na [?] posjetio novonamještenu vilu Caboga u Ombli, a zatim se odvezao do Wagnera u vilu Pozzi koju sam obišao, pa preko Boninova pješice u grad, prošetao Stradunom, pogledao Knežev dvor, posjetio Sveti grob u Svetoga Vlaha [pripremljen za Uskrs] i natrag do utvrde na Lokrumu, obišao veći dio otoka i jeo u 3 [sata].

Istraživanje Maksimilijanovih vrtova na otoku Lokrumu potaknuto je autoričnim sudjelovanjem u izradi projektne dokumentacije za obnovu ovih vrtova pod okriljem Zavoda za obnovu Dubrovnika i Javnog rezervata Lokrum. Smjerove istraživanja odredila su pitanja: Koji je bio stvarni opseg Maksimilijanovih zahvata u lokrumskom krajoliku? Koji su koncepti uređenja vrtova primijenjeni na Lokrumu? Imaju li paralele u onodobnoj mediteranskoj odnosno europskoj praksi? Tko su bili autori tih koncepata?

Dosadašnja istraživanja u pogledu projekatana na Lokrumu temeljila su se uglavnom na pretpostavkama te na sekundarnim izvorima podataka. Da bi mogla "rekonstruirati tijek, tip i opseg izvedenih radova u vrtovima, raznolikost i podrijetlo introduciranih biljaka, utvrditi mrežu pomno biranih suradnika i savjetnika, kao i povijesno-političke okolnosti i osobni značaj Lokruma nadvojvodi Maksimilijanu", autorica se uhvatila rigoroznog arhivskog rada u nizu ustanova kao što su: Državni arhiv u Trstu, Sveučilišni arhiv Botaničkog vrta u Padovi, Austrijska nacionalna knjižnica u Beču, Kućni, dvorski i državni arhiv (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) u Državnom arhivu u Beču, Muzej Albertina u Beču, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, državni arhivi u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Znanstvena knjižnica u Dubrovniku. Temeljem toga danas konačno sa sigurnošću možemo pratiti razvoj "prvog lokrumskog projekta", kao i projekte rađene tijekom

Maksimilijanova boravka u Meksiku, ali i potvrditi raniju pretpostavku da je on aktivno sudjelovao u svakoj točki projektiranja, kao što je bio uključen u projektiranje dvorca Miramare, pa i Votivkirche u Beču.

Generalni plan uređenja iz 1860. godine obuhvaćao je čitav Lokrum. Njime je bila definirana namjena površina te se iz njega iščitavaju zanimljivi nazivi pojedinih dijelova otoka – sve toponimi povezani s mjestima koja je tijekom svojih putovanja Maksimilijan posjetio ili se s njima familijarizirao tijekom izobrazbe. "Prilikom prvog dolaska na otok, nakon kupnje u studenome 1859. godine, zapisao je da su ga špilje na južnom dijelu otoka podsjetile na egipatski hram i zbog toga se naziv *Tempio egiziano* (Egipatski hram) našao i na planu iz 1860. godine." Na pojedine dijelove otoka "transplantirao" je toponime i pojmove kao što su, primjerice, *Capo Teulada* (prema mjestu na Sardiniji sa stjenovitom obalom kao na Lokrumu); *Alameda* (naziv za španjolske gradske šetnice pod hladom visokih stabala); *Porto Vitoria* za uvalu pred pristaništem Portoč, što je toponim koji Maksimilijan spominje u memoarima opisujući prostore brazilske prašume Mato Virgem; rt na sjeveroistočnoj strani uvale Portoč nazvan je *Puntinha*, prema obalnom dijelu grada Funchala koji je posjetio na Madeiri; u blizini Mrtvog mora na južnoj obali otoka je *Bagno di Cleopatra* (Kleopatrina kupelj), pa *Hesulaps Grotta* (Eskulapova grotta) i *Grotta Azulea* (Azurna grotta).

To je osobna topografija koja rezimira Maksimilijanova putovanja. Dakako, riječ je o klasičnoj praksi koju najsugestivnije zrcali Hadrijanova vila u Tivoliju, gdje su dijelovi kompleksa dobili imena po poznatim građevinama i palačama koje je car posjećivao na svojim putovanjima, ili Ciceronova vila u Tuskulumu, gdje pojedine zgrade nose naziv Licej, Akademija i sl.

Valja podcrtati da autoričine analize pokazuju kako su ugledni Maksimilijanovi projektanti pri uspostavi parka "romantičarskog pejzažnog stila" itekako vodili računa da se oslone na značajke lokalne geomorfologije i naslijeđenu vegetaciju otoka.

Biljke koje su sađene na Lokrumu prirodno su stanište imale na različitim krajevima svijeta: Afrika, Azija, Australija, Južna Amerika, Kina, Japan, širi prostor Mediterana. Biljke su pristizale na različite načine. Dio posađenih biljaka stigao je s Maksimilijanovih ekspedicija te iz brojnih rasadnika diljem Europe. Sjeme koje je sakupljeno na ekspedicijama bilo je zasijano u staklenicima Miramara i Schönbrunna, a uzgojene biljke do Lokruma su stizale austrijskim Lloydom iz Trsta već u prvom dijelu 1860. godine. Planski sađene hortikulturne vrste na Lokrumu u Maksimilijanovu razdoblju sadržavaju 220 svojti, uključujući 190 vrsta, 4 sorte, 8 hibrida i 18 kultivara. Brazilska je ekspedicija važna u kontekstu Maksimilijanovih lokrumskih vrtova jer je upravo najveći broj prikupljenih biljaka s te ekspedicije stigao na Lokrum. Maksimilijan je zamislio „preslikati“ isprepleteni ambijent brazilske prašume u kojem orhideje vise s grana stabala na Lokrum. Maksimilijan je, naime, precijenio uvjete lokrumske klime, pa se njegov eksperiment s orhidejama vrlo brzo pokazao neuspješan. (str. 320).

Maksimilijanovi dvorski vrtlari mahom su dolazili iz ondašnje Bohemije. Ključnu ulogu u oblikovanju perivoja Miramar i na Lokrumu imao je već spomenuti Anton Jelinek, makar je Wilhelm Knechtel imao najzvučnije ime među njima. Među projektantima potvrđeni su otac i sin, Franz i Julius Hofmann (koji su prethodno radili na interijeru Miramara), a Maksimilijan ih je angažirao za unutarnje uređenje obnovljenog samostana. Julius, koji je postao glavni dvorski arhitekt, a bio je i jedan od važnijih arhitekata na dvorcima Ludviga Bavarskog, dobio je potom zadatak da projektira nadogradnju lokrumske rezidencije:

U posljednjim mjesecima svoga života Maksimilijan je arhitektu Hofmannu dao zadatak da se vrati u Europu i isprojektira novu grandioznu carsku rezidenciju na Lokrumu, s velikim ornamentalnim perivojem. Taj, po svemu nesrazmjern projekt mjerilu Lokruma, nije nikad započet, a nedovršeni su ostali i raniji arhitektonski projekti preuređenja benediktinskog samostana u ladanjsku rezidenciju. (str. 471-472).

Knjiga, dakle, donosi golemi rezervoar novih podataka o ovom jedinstvenom prostornom sklopu i zasigurno će motivirati specijaliste koliko i brojno kulturno čitateljstvo za bolje razumijevanje mnogih aspekata iz povijesti carskog ljetnikovca na Lokrumu koji predstavlja rani primjer romantičnog historicizma, i - još više - za spoznavanje činjenica koje Maksimilijanove lokrumske vrtove svrstavaju među najveća i najvažnija krajobrazna ostvarenja druge polovice 19. stoljeća na prostoru jadranske Hrvatske.

Kada je brod s Maksimilijanovim lijesom 11. siječnja 1868. prolazio pored Lokruma, zvona dubrovačkih crkava brecale su u znak žalosti za čovjekom koji je od svoje osamnaeste godine bio živo vezan za taj ambijent i ljude. Koju godinu poslije njegov primjer želio je emulirati, makar u mnogo manjem mjerilu, poljski knez Aleksandar Poninsky na obližnjoj Daksi, koji je ponesen humanističkim i panslavenskim idejama tamo uredio knjižnicu od 4.000 svezaka (među kojima su bili i dragocjeni rukopisi baroknog korčulanskog pjesnika Petra Kanavelića), donoseći za uređenje okoliša plodnu zemlju s Koločepa i iz Rijeke dubrovačke. Na nikad podignutoj spomen-ploči, Vid Vuletić-Vukasović, skrbnik Dakse u njegovo ime, predvidio je natpis: *Koliko zimzelenih bora posadio, toliko mu Svemogućí Sudac milosti udjelio*. Da mu je na Lokrumu podignut kenotaf, koji je itekako zaslužio, Maksimilijan bi zacijelo volio da se navedu i barem neki od egzota koje je on prvi uveo u jadransku floru. Pravi spomenik, međutim, podigla mu je Mara Marić ovom monumentalnom monografijom koja je na posebnu čast i njezinim izdavačima.

Jasno i lijepo pisana i strukturirana, knjiga predstavlja prvorazredno štivo svima onima koji se bave tim izvanserijskim spomeničkim sklopom. Zbog svega toga, koliko i zbog uzorne znanstvene metodologije kojom su u ovoj knjizi obrađena raznovrsna pitanja geneze vrtova nadvojvode Maksimilijana Habsburškog, s autentičnim krajobraznim konceptom, knjigu bi trebalo po mogućnosti i prevesti na engleski jezik. Spomenimo na kraju i to da je Matica hrvatska autorici za ovu knjigu dodijelila Nagradu Ivan Kukuljević Sakcinski za 2022. godinu.

Joško Belamarić

Institut za povijest umjetnosti - Centar Cvito Fisković u Splitu

Sanja Žaja Vrbica i Peter Zimmerman. *Dunavska Monarhija i Dubrovnik*. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2023. 335 str.

Dunav, jedina velika europska rijeka koja teče od zapada prema istoku, dala je drugi naziv Austro-Ugarskoj Monarhiji, kao povezna nit između naroda i kultura ujedinjenih vladavinom dinastije Habsburgovaca od 1867. do raspada države 1918. godine. Dunav je sadržavao snažnu ratnu flotu austro-ugarskih brodova, bio važan prometni pravac za transport i putovanja, kao i veza s Crnim morem. Ono pak more koje je čuvalo granice Dunavske Monarhije južno od linije tijeka Dunava, na krajnjem je jugu obilježavala nekadašnja Dubrovačka Republika, odnosno grad Dubrovnik. Pripadnost Dunavskoj Monarhiji u povijesti Dubrovnika nije bila obilježena kao period progresa, kako to obično biva u europskom kontekstu, već kao period stagnacije koji je uslijedio nakon gubitka dugotrajne neovisnosti, pa je stoga logično da je bio manje u fokusu istraživača arhitektonske i urbanističke povijesti Dubrovnika naspram istraživanja veličanstvenih srednjovjekovnih, renesansnih i baroknih transformacija Grada. Dalmacija je općenito bila percipirana kao jedna od siromašnijih i zaostalijih zemalja pod upravom bečkog dvora. No tek uvidom u knjigu *Dunavska Monarhija i Dubrovnik* autora Sanje Žaja Vrbica i Petera Zimmermanna, možemo shvatiti važnost prostornih transformacija Dubrovnika tijekom austrijske uprave za razumijevanje postupne modernizacije Grada, ali i cjelovite slike njegove morfogeneze.

Povjesničarka umjetnosti iz Dubrovnika i inženjer civilne gradnje iz Münchena, vrstan poznavatelj vojne povijesti, zajedno su strukturirali knjigu, a zatim se svatko od njih prihvatio obrade velikim dijelom dotad neobjavljenog arhivskog materijala te u kontinuiranoj međusobnoj razmjeni podataka krenuo u pisanje poglavlja za koja je specijaliziran.

Knjiga tako započinje povijesnim pregledom priključenja Dalmacije Austriji, s naglaskom na značaj Dubrovnika kao vojnog uporišta u tom kontekstu. Zimmermann kronološki razabire distinktivne faze korištenja postojećih utvrda, njihovih pregradnji i novogradnji, sve do kraja 70-ih godina 19. stoljeća, kada se smanjuju vojni interesi za Dalmaciju jer postaje jasno da se radi o prostoru koji je teško braniti s mora. Južni bedem pomorske obrane premješta se u Boku kotorsku, a nazočnost vojske u Dubrovniku bitno se smanjuje. Glavna vodilja u tom periodu u smislu arhitektonsko-urbanističkih promjena bila je, dakako, vojna filozofija obrane. Smanjenje vojnog značaja u Dubrovniku prati pak razvoj turizma do Prvog svjetskog rata, što će pomaknuti fokus u graditeljstvu na razvoj turističke infrastrukture. Povijesni pregled zaključuje se poglavljem posvećenim *Dalmatinskom putovanju*, putopisu austrijskog pisca i novinara Hermanna Bahra iz 1909. godine, koji je s jedne strane provocirao burne reakcije naspram Bahrove kritike odnosa austrijske administracije prema Dalmaciji, a s druge percepciju Dalmacije kao regije na razmeđu kultura Istoka i Zapada, koja izaziva romantičnu zanesenost, a ne kao periferne europske zone. U tom duhu ulazimo u sljedeći dio knjige, koji autori zajednički potpisuju, posvećen tehničkoj inteligenciji u Dubrovniku.

Uz povijesni pregled obrazovanja i profesionalizacije u tehničkim znanostima, Zimmermann donosi i opis sustava građevinskih ureda i okruga u Dalmaciji, da bi se zatim Žaja Vrbica posvetila građevnoj službi i monarhijskim građevnim inženjerima u Dubrovniku. Iza graditeljskih zahvata u tom periodu sada stoje imena inženjera, poput Marina Borianija, Vincenza Pollija, Marca Nonveillera, Michela Gillhubera, Luigija Vincenza Marije Pederzollija. Na ovom predznanju temelji se treći, i posljednji dio knjige, u kojemu se prikazuju neki najznačajniji arhitektonsko-urbanistički projekti, s naglaskom na modernizaciji lučke zone i obale, što je odlika ovog perioda ne samo u Dubrovniku već i u cijeloj Dalmaciji.

Transformacije obale tijekom austrijske uprave doživljava Zadar, rušenjem fortifikacija, nasipanjem obale, projektiranjem novih zgrada. Taj grad-tvrđava u prvoj polovici 19. stoljeća postaje upravni centar pokrajine. Preobrazba Splita, na primjer, započela je već početkom 19. stoljeća za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji, uz pokroviteljstvo maršala Marmonta i djelovanje rimskog arhitekta Basilija Mazzolija prije svega osmišljavanjem javnih prostora. Slično se događa i u Šibeniku te posebno na dubrovačkom području. Preobrazbe luka na Pelješcu, Korčuli i otocima dubrovačkog arhipelaga nedvojbeno su bile potaknute blizinom Osmanskog Carstva u zaleđu, odnosno geostrateškim položajem u onodobnim političkim okolnostima. No poput urbanističkih adaptacija drugih dalmatinskih gradova, preobrazbe Dubrovnika u razdoblju Dunavske Monarhije nisu osmišljene regulacijskim planom, već se radi o fokusiranim zahvatima u određene mikrolokacije.

Jedan od najintragantnijih zahvata koji je Žaja Vrbica detaljno istražila jest gradnja gradskog lukobrana poznatog kao Porporela (termin za lukobran iz venecijanskog narječja), jednog od orijentira Grada. Tek iz ove knjige uistinu saznajemo priču o preobrazbi dubrovačke stare luke, izvorno izgrađene u 15. i 16. stoljeću, koja je u drugoj polovici 19. stoljeća postala najveće gradsko gradilište. U knjizi se pedantno navode zahvati preobrazbe ovog dijela Grada tako da se pred čitateljem postupno najprije stvara, a zatim i mijenja dotadašnja slika prostora u Dubrovnik koji u ključnim crtama danas poznajemo. Nastavno na prezentaciju Bahrova putopisa, autorica se i ovdje referira na zapise iz putopisa onodobnih učenih putnika u Dubrovnik. Putopisni izvori bilježe luku kao neprikladnu suvremenom dobu; britanski putnik Andrew Archibald Paton smatra je prikladnom isključivo za "srednjovjekovne" brodove.

Ranije nije bilo znano po čijem je projektu Porporela građena te kada i kako se razvijao proces od ideje preko projektiranja do izvedbe. Zasluga za gradnju prije svega pripada inicijatoru zahvata Antunu Dropcu jer je on svojom upornošću uspio pokrenuti realizaciju premda su prve zamisli krenule desetak godina ranije. Ovaj svestrani farmaceut školovan u Padovi, osnivač Domorodnog muzeja – prvog javnog muzeja u Dubrovniku, politički aktivan u Narodnoj stranci, da spomenemo samo neke od njegovih funkcija, bio je i predsjednik Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku. Lukobran je držao nužnim za nastavak trgovačkog prometa u zimskim mjesecima jer su brodovi zbog

nesigurnih vezova morali odlaziti u Gruž, pa se roba naknadno transportirala u Grad. Tako se Dropcu, uz zasluge za poboljšanje života u Dubrovniku na mnogim razinama, mogu dodati i nastojanja da se pokrenu radovi na modernizaciji gradske luke.

Autori projekta adaptacije, izrađenog 1867. godine, bili su pomoćni inženjer Marino Boriani i inženjer Marco Nonveiller. Zanimljivo je da je Marino Boriani otac Dropčeve supruge Marije, i da je bio aktivan kao inženjer sve do osamdesete godine života, iako umirovljen, što govori o nedostatku stručnog kadra u monarhijskim službama. Iako nemamo sačuvan sam projekt, sva ostala pisana dokumentacija potvrđuje da je Porporela na kraju i izvedena prema projektu Borianija i Nonveillera. Oblik novog lukobrana proizišao je iz postojeće školjere i višestoljetnog iskustva graditelja luke te iskustva još jednog značajnog inženjera, Miha Hranjca. Projektanti su razmišljali o vizualnoj ravnoteži novog zahvata u prostornom kontekstu, orijentirajući se pritom prema postojećim prostornim reperima (poput npr. "prve kuće do ruševne crkve sv. Lazara", na čijem je mjestu danas Hotel Excelsior). Precizno su birali građevinske materijale (naročito je zanimljiva upotreba vulkanskog pijeska podrijetlom s otoka Santorini zbog hidrauličkih svojstava), visinu suptilno odredili linijom obraštaja na obali, drugim riječima, izradili su višestruko kontekstualiziran projekt.

Utilitarna, društvena i estetska kategorija spojile su se u ovom zahvatu na najljepši način. Lukobran je pružio zaštitu od snažnih južnih valova i omogućio korištenje povijesne luke, a zatim potaknuo uređenje odnosno adaptaciju obalne fronte, što je rezultiralo novim potezom dužobalne šetnice od gata Ponta do novog lukobrana, i dalo novi poticaj javnom životu, a u konačnici, svojom fizičkom pojavnošću i estetski doprinos slici Grada. Izvan zidina odjednom se dobila mogućnost na najljepši način vidjeti more.

Naredni intrigantan pojedinačni zahvat koji se prezentira u knjizi izgradnja je nove gradske prometnice između Vrata od Pila i Vrata od Ploča, kako bi se rasteretio Stradun koji je krajem 19. stoljeća bio glavna cestovna komunikacija od Gruža preko Pila i Ploča prema istoku. Inicijator ideje još je 80-ih godina 19. stoljeća bila pokrajinska vlada, no realizacija je trebala pričekati da Dubrovnik bude oslobođen statusa grada-utvrde. Kako od 1876., prema procjeni vojske, Dubrovnik zbog razvoja tehnika ratovanja više nije predstavljao strateški važnu utvrdu, viši gradski savjetnik Richard Hänisch u rujnu 1886. godine podnosi izvješće o opcijama za trase ceste. Suočen s jakom opozicijom u Dubrovniku protiv rušenja dijelova zidina, donio je odluku o gradnji skuplje i tehnički teže dionice, ali koja poštuje povijesne zidine, stvarajući dojam Grada kao čvrsto zatvorene i čuvane kompaktne cjeline. Kraj 18. i početak 19. stoljeća u cijeloj Europi karakterizira rast gradova i intenzivni porast gradskog stanovništva, a gubitkom izvorne obrambene funkcije ruše se gradske zidine te nekadašnji gradovi postaju jezgre gradova novog vremena. Dubrovnik upravo zahvaljujući odlukama donesenima u ovo doba spada u gradove kod kojih je prenamjena reducirana na vanjsku zonu utvrđenja, tj. nekadašnje opkope, koji se pretvaraju u prometnice, šetališta i parkove.

Izazove probijanja puta na topografski nezgodnom terenu poveo je okružni inženjer Simon Ausübel, a izvođač je bio Anton Meneghello iz Dubrovnika. Nasipom u prostoru opkopa Vrata od Pila planirano je stvaranje značajne parkovne zone. Gradonačelnik Gundulić Getaldić zalagao se za očuvanje postojećih nasada, a dodatnu vrijednost preobrazbi opkopa pored Vrata od Pila u park daje činjenica da je i samo predgrađe Pile kroz povijest odredilo naglašeno prisustvo vrtova, kao i da je njegovo uređenje početkom 20. stoljeća provelo Društvo za promicanje interesa Dubrovnika, čiji je sljednik DUB i danas aktivan na planu očuvanja prirodne baštine. Put od Pila do Ploča preko Posata doveo je pak do potrebe za probijanjem sjevernog ulaza u Grad, tj. Buže.

Organizacija poglavlja uspostavlja uzročno-posljedične veze između događaja te naposljetku jasno objašnjava kako su nastala mnoga lica današnjeg Dubrovnika. Devetnaesto stoljeće doba je velikih promjena gradova, a stranice ove knjige prikazuju taj proces na način koristan i bitan stručnjacima, a blizak Dubrovčanima, i svima koje zanima prošlost ovog prekrasnog grada. Jednom je prilikom Joško Belamarić istaknuo da je u hrvatskoj povijesti umjetnosti bitno više pažnje posvetiti isticanju pojedinaca. Rekla bih da je i u tom smislu ova knjiga dala važan doprinos. Pišu se knjige o gradovima, stilovima, razdobljima, pojedinačnim spomenicima, da bi nas naučile razumjeti genezu prostora i prepoznati njegovu najljepšu budućnost. No naša baština nije samo prostor i spomenici, već i ljudi koji su ih stvarali i čuvali. Oni čine bogatom nacionalnu povijest, povijest umjetnosti i prostora, i povezuju ih s ostalima izravnim kulturnim i umjetničkim vezama. Antun Drobac, na primjer, zasigurno zaslužuje zasebnu monografiju. A kako se baština čuva i riječima, rekla bih da je ova knjiga zapisala i njezine autore, Sanju Žaja Vrbica i Petera Zimmermanna, u zaslužne istraživače i čuvare Dubrovnika.

Ana Šverko

Institut za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković u Splitu

Social Networks in Medieval and Renaissance Studies Thirty Years after Robust Action, međunarodna radionica, Beč, 22. lipnja 2023.

U prostorijama Sveučilišta u Beču, ali i putem *on-line* veze, pod pokroviteljstvom *The RELEVEN Project and the Faculty of Historical and Cultural Studies* 22. lipnja 2023. održana je međunarodna radionica *Social Networks in Medieval and Renaissance Studies Thirty Years after Robust Action* koju je organizirala Katalin Prajda. Radionica je bila podijeljena u četiri sesije kojim su moderirali Balázs Vedres (Central European University) i Maria Elena Cortese (University of Genoa).

Od ukupno sedam izlagača, prva je izlagala Tara L. Andrews (University of Vienna), koja je u predavanju "Networks in Historical Perspectives: The STAR Model and its Use in the RELEVEN Project" prikazala problematiku stvaranja digitalne baze podataka pomoću računalnog modela *Structured Assetion Record*. Objašnjavajući metodologiju vlastitog istraživanja 11. stoljeća, Andrews je izlagala o načinu povezivanja povijesnih događaja s relevantnim izvorima uzimajući u obzir različite perspektive i argumente. Drugo izlaganje održao je John Giebfried (University of Vienna) na temu "Visualizing Pilgrimage Networks in the Twelfth Century Kingdom of Jerusalem". Uz pomoć platforme *ArcGIS StoryMaps* Giebfried je predočio svoje istraživanje o mreži hodočasnika u Jeruzalemskom Kraljevstvu u 12. stoljeću. Analizirajući različite izvore kao što su osobna svjedočanstva i kartografski materijali, autor je interpretirao podatke kako bi vizualizirao rute putovanja hodočasnika te prikazao društvene i gospodarske veze između hodočasničkih središta. U trećem izlaganju, "Historical Texts into Structured Knowledge Graphs: Introducing Computer-Assisted Semantic Text Modelling in InkVisitor", David Zbiral pojasnio je kako se iz povijesnih tekstova ekstrahiraju relevantni entiteti, događaji i odnosi korištenjem računalnih programa, tj. alata za analizu i obradu povijesnih tekstova. Na primjerima inkvizicije, posredstvom računalnog programa *Computer-Assisted Semantic Text Modelling* (CASTEMO), Zbiral je pokazao kako se podaci organiziraju i povezuju u strukturirani grafički model znanja koji omogućuje bolje razumijevanje i pretraživanje informacija iz povijesnih izvora. Giuseppe Albertoni i Manuel Fauliri (University of Trento) održali su izlaganje na temu "Carolingian Social Networks: The Ruling in Hard Times Project". Nakon što je Albertoni predstavio projekt na kojem se i temeljilo njihovo izlaganje, Fauliri je demonstrirao primjenu metodologije istraživanja socijalnih mreža pomoću računalne analize podataka. Kvantitativnom i kvalitativnom analizom Fauliri je pružio uvid u političke i društvene odnose u razdoblju karolinške vladavine. Slijedilo je izlaganje "Networks or Communities? Dimensions of Belonging in Late Medieval Urban Space" koje je održala Christina Lutter (University of Vienna). Analizirajući načine na koje su se ljudi povezivali i identificirali s određenim društvenim skupinama u urbanim sredinama kasnog srednjeg vijeka, Lutter je na primjerima izvora poput donacija i oporuka pružila detaljniji uvid u kompleksnost tih mreža, naglašavajući njihovu ključnu ulogu u oblikovanju zajedničke pripadnosti određenoj društvenoj grupi. O političkoj raspravi i oligarhiji u savjetodavnim vijećima Firence u razdoblju od 1349. do 1480. godine govorio je John F. Padgett (University of Chicago) u okviru svog izlaganja "Political Discussion and Oligarchy in Florentine Advisory Councils, 1349-1480". Padgett je proučavanjem tehničkih aspekata kao što su distribucija broja govora i dinamika dijaloga unutar vijeća pokazao kako oligarhijske strukture oblikuju političke rasprave te time utječu na donošenje odluka. Katalin Prajda (University of Vienna) održala je posljednje izlaganje pod nazivom "Social Networks in Early Renaissance Adriatic, 1358-1420". Autorica je analizirala kako su se ratovi na području Jadrana sredinom 14. stoljeća odrazili na

međukulturnu razmjenu između talijanskih, istočnojadranskih gradova i Ugarskog Kraljevstva. Utjecaj ratnih sukoba i mir koji je uslijedio reflektirali su se na socijalne mreže tog prostora, uključujući interakciju između različitih društvenih skupina kao što su obrtnici, trgovci, bankari, robovi i vojnici.

Radionica *Social Networks in Medieval and Renaissance Studies Thirty Years after Robust Action* podcrtala je važnost multidisciplinarnog pristupa proučavanju socijalnih mreža, integrirajući metodologiju iz historiografskog i sociološkog diskursa. Ta isprepletenost različitih znanstvenih disciplina u istraživanju socijalnih mreža, zajedno s povezivanjem digitalnih humanističkih alata i tradicionalnih povijesnih izvora, doprinosi boljem razumijevanju društvenih i političkih čimbenika u srednjem vijeku i renesansi te tako pruža detaljniji uvid u povijesnu zbilju tog vremenskog razdoblja.

Ante Matuško
doktorand, Hrvatsko katoličko sveučilište

POPIS IZDANJA ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U DUBROVNIKU

Monumenta historica Ragusina

1. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina da Savere 1278-1282*, prir. Gregor Čremošnik. Zagreb, 1951.
2. *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1282-1284, Diversa Cancelariae I (1282-1284), Testamenta I (1282-1284)*, prir. Josip Lučić. Zagreb, 1984.
3. *Zapisi notara Tomazina de Savere 1284-1286*, prir. Josip Lučić. Zagreb, 1988.
4. *Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1301*, prir. Josip Lučić. Zagreb, 1993.
5. *Libro negro del Astarea*, prir. Ante Marinović. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
6. *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, prir. Nella Lonza i Zdravko Šundrica. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
7. *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.). Libri domorum et terrenorum communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, prir. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić, vol. 1-2. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
8. Seraphinus Maria Cerva, *Prolegomena in Sacram metropolim Ragusinam*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
9. Benedikt Kotrulj, *Libro Del Arte Dela Mercatura. Knjiga o vještini trgovanja*, prir. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
10. *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, prir. Nella Lonza. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
11. Serafin Marija Cerva, *Prolegomena za Svetu dubrovačku metropoliju*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
12. *Knjiga rizničarskih najmova / Liber afflictuum Thesaurarie (1428-1547)*, prir. Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
13. Seraphinus Maria Cerva, *Monumenta Congregationis Sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum. Seculum primum ab anno MCCXXV ad annum MCCCXXIV. Editio princeps*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
14. *Knjiga gospode zdravstvenih službenika 1500-1530, Libro deli Signori Chazamorbi 1500-1530, The Book of the Gentlemen Health Officials 1500-1530*, prir. Zlata Blažina-Tomić, Vesna Blažina, Zdravko Šundrica i Nella Lonza. Zagreb-Dubrovnik, 2021.

Monumenta Catarensia

1. *Kotorski spomenici: Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326-1335*, prir. Antun Mayer. Zagreb, 1951.

*Anali**Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku:*

1 (1952), 2 (1953), 3 (1954), 4/5 (1956), 6/7 (1959), 8/9 (1962), 10/11 (1966), 12 (1970)

Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku:

13/14 (1976), 15/16 (1978)

Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku:

17 (1979), 18 (1980), 19/20 (1982), 21 (1983), 22/23 (1985), 24/25 (1987)

Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku:

26 (1988), 27 (1989), 28 (1990)

Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku:

29 (1991), 30 (1992), 31 (1993), 32 (1994), 33 (1995), 34 (1996), 35 (1997), 36 (1998), 37 (1999), 38 (2000), 39 (2001), 40 (2002), 41 (2003), 42 (2004), 43 (2005), 44 (2006), 45 (2007), 46 (2008), 47 (2009), 48 (2010), 49 (2011), 50 (2012), 51/1 (2013), 51/2 (2013), 52/1 (2014), 52/2 (2014), 53/1 (2015), 53/2 (2015), 54/1 (2016), 54/2 (2016), 55/1 (2017), 55/2 (2017), 56/1 (2018), 56/2 (2018), 57 (2019), 58 (2020), 59 (2021), 60 (2022), 61 (2023)

Dubrovnik Annals

1 (1997), 2 (1998), 3 (1999), 4 (2000), 5 (2001), 6 (2002), 7 (2003), 8 (2004), 9 (2005), 10 (2006), 11 (2007), 12 (2008), 13 (2009), 14 (2010), 15 (2011), 16 (2012), 17 (2013), 18 (2014), 19 (2015), 20 (2016), 21 (2017), 22 (2018), 23 (2019), 24 (2020), 25 (2021), 26 (2022), 27 (2023)

Monografije

1. Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik, 1955.
2. Cvito Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*. Split, 1966.
3. Grga Novak, *Povijest Dubrovnika od nastarijih vremena do početka VII stoljeća*. Dubrovnik, 1966.
4. Ilija Mitić, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*. Dubrovnik, 1973.
5. Josip Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII st. do g. 1205*. Zagreb, 1973.
6. Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848-1918*. Dubrovnik, 1980.
7. Ivo Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici*. Dubrovnik, 1983.
8. Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik, 1989.
9. Bruno Šišić, *Dubrovački renesansni vrt*. Dubrovnik, 1991.
10. Stanislava Stojan, *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*. Dubrovnik, 1993.

11. Antun Ničetić, *Povijest dubrovačke luke*. Dubrovnik, 1996.
12. Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik, 1996.
13. Nella Lonza, *Pod plaštem pravde*. Dubrovnik, 1997.
14. Vesna Miović-Perić, *Na razmeđu*. Dubrovnik, 1997.
15. *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1. Dubrovnik, 1998.
Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, sv. 2. Dubrovnik, 1999.
16. Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik, 1999.
17. Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik, 1999.
18. Katarina Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
19. Niko Kapetanić, *Epigrafički spomenici Konavala iz vremena Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.
20. Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
21. Bruno Šišić, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika - od Pila do Boninova*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
22. Vesna Čučić, *Posljednja kriza Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
23. Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
24. Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb-Dubrovnik, 2003.
25. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Život i djelo*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
26. Slavica Stojan, *Slast tartare. Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
27. Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zagreb-Dubrovnik, 2007.
28. Zdravko Šundrica,
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
Tajna kutija Dubrovačkog arhiva, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
29. Nella Lonza, *Kazalište vlasti: Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
30. Mirko Kratofil, *Bibliografski pregled historiografskih radova o Dubrovniku (2000-2006)*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
31. Milovan Tatarin, *Čudan ti je animao čovjek. Rasprave o Marinu Držiću*. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
32. Dubrovnik ponovljen *Jakete Palmotića Dionorića*, ur. Slavica Stojan. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
33. Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga Grada*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.

34. Jelena Obradović Mojaš, *Kolenda u Dubrovniku. Tradicija kolendavanja od 13. do 21. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
35. Ivana Brković, *Političko i sveto. Identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
36. Nikša Varezić, *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
37. Slavica Stojan, *Ombla, vile i vilani. Povijest svakodnevnice u ljetnikovcima Rijeke dubrovačke (15. do 19. st.)*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
38. Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.
39. Neda Kovačić, *Tijelo kao dokaz. Medicinska vještačenja u postupcima kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.
40. Barbara Đurasović, *Prava Crvena Hrvatska i pravaši. Hrvatski nacionalizam u Dubrovniku početkom 20. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2021.
41. Nella Lonza, *Ana, Pavo, Grlica. Rekluze i pustinjaci u pobožnom krajobrazu srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik, 2021.
42. Vesna Miović, *Dubrovački ples s kugom: Vrijeme Lazareta na Pločama*. Zagreb-Dubrovnik, 2022.

Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice

1. Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik, 1990.
2. Antun Golušić, *Rodovi Slanskog primorja*. Dubrovnik, 1991.
3. Nenad Vekarić,
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 1. Dubrovnik, 1992.
Stanovništvo poluotoka Pelješca, 2. Dubrovnik, 1993.
4. Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad*. Dubrovnik, 1994.
5. Nenad Vekarić,
Pelješki rodovi (A-K). Dubrovnik, 1995.
Pelješki rodovi (L-Ž). Dubrovnik, 1996.
6. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Falsifikat o podrijetlu konavoskih rodova*. Dubrovnik, 1997.
7. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić,
Stanovništvo Konavala, 1. Dubrovnik, 1998.
Stanovništvo Konavala, 2. Dubrovnik 1999.
8. Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode*. Zagreb-Dubrovnik, 1999.
9. Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*. Zagreb-Dubrovnik, 2000.

10. Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Konavoski rodovi (A-G)*. Zagreb-Dubrovnik, 2001.
Konavoski rodovi (H-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2002.
Konavoski rodovi (Pi-Ž). Zagreb-Dubrovnik, 2003.
11. Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*. Zagreb-Dubrovnik, 2004.
12. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
13. Vesna Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici (1546-1808)*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
14. Antun Jurica i Nenad Vekarić, *Lastovski rodovi*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
15. Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: Dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
16. *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, ur. Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan. Zagreb-Dubrovnik, 2009.
17. Nenad Vekarić,
Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva. Zagreb-Dubrovnik, 2011.
Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2012.
Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A-D). Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Vlastela grada Dubrovnika, 5. Odabrane biografije (E-Pe). Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Vlastela grada Dubrovnika, 6. Odabrane biografije (Pi-Z). Zagreb-Dubrovnik, 2015.
Vlastela grada Dubrovnika, 7. Genealogije (A-L). Zagreb-Dubrovnik, 2016.
Vlastela grada Dubrovnika, 8. Genealogije (M-Z), Zagreb-Dubrovnik, 2017.
Vlastela grada Dubrovnika, 9. Osobna imena, Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Vlastela grada Dubrovnika, 10. Kazala, Zagreb-Dubrovnik, 2019.
18. Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik, 2012.
19. Vesna Miović, *Židovke u Dubrovačkoj Republici*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
20. Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
21. Irena Ipšić,
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 1. Zagreb-Dubrovnik, 2013.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 2. Podgorje. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I, 3. Orebić. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
22. Ivana Lazarević, *Vlasteoske kuće u gradu Dubrovniku 1817. godine*. Zagreb-Dubrovnik, 2014.
23. Stjepan Ćosić, *Ideologija rodoslovlja: Korjenić-Neorićev grbovnik iz 1595*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.

24. Marinko Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
25. Kristina Puljizević, *U ženskim rukama: primalje i porođaj u Dubrovniku (1815-1918)*. Zagreb-Dubrovnik, 2016.
26. Jasenka Maslek, *Zemlja i ljudi. Vinogradarstvo poluotoka Pelješca u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb-Dubrovnik, 2016.
27. Vesna Miović, *Židovski rodovi u Dubrovniku (1546-1940)*. Zagreb-Dubrovnik, 2017.
28. Antun Koncul, *Od mora do mramora: stanovništvo Graca u Hercegovini*. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
29. Marija Gjurašić,
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Goveđari i Babino Polje prema katastru Franje I, sv. 1. Zagreb-Dubrovnik, 2018.
Razvoj otoka Mljeta u 19. stoljeću. Goveđari i Babino Polje prema katastru Franje I, sv. 2. Zagreb-Dubrovnik, 2019.
30. Rina Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štćenici (1818-1908)*. Zagreb-Dubrovnik, 2020.

Pretisci

1. Juraj Mulih, *Abeczevica* (Zagreb, 1746), ur. Ivica Martinović. Dubrovnik, 1997.

Studies in the History of Dubrovnik

1. Vesna Miović, *The Jewish Ghetto in the Dubrovnik Republic (1546-1808)*. Zagreb-Dubrovnik, 2005.
2. Nikica Talan, *Antónia Pusich. Vida e obra*. Zagreb-Dubrovnik, 2006.
3. Bariša Krekić, *Unequal Rivals: Essays on Relations Between Dubrovnik and Venice in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Zagreb-Dubrovnik, 2007.
4. Bruno Šišić, *Dubrovnik Renaissance Gardens: Genesis and Design Characteristics*. Zagreb-Dubrovnik, 2008.
5. Zdenka Janeković Römer, *The Frame of Freedom: The Nobility of Dubrovnik Between the Middle Ages and Humanism*. Zagreb-Dubrovnik, 2015.
6. Nenad Vekarić, *The Nobility of Dubrovnik: Roots, Structure and Development*. Zagreb-Dubrovnik, 2019.

ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HAZU U DUBROVNIKU

Naputak za autore

1) Rukopis se dostavlja uredništvu u programu MS Word putem e-maila (nella.lonza@gmail.com).

2) Ako rukopis sadrži priloge (slike, tablice, grafikone), molimo da se predaju u posebnim datotekama, a u tekstu naznači mjesto gdje prilog treba uvrstiti.

3) Tekstu se prilažu: a) kraći sažetak (5-10 redaka), koji se tiska uvodno na hrvatskom jeziku, b) dulji sažetak (do 25 redaka), koji se tiska na engleskom (summary), c) do 10 ključnih riječi. Uredništvo će se pobrinuti za prijevod sažetka i ključnih riječi.

4) Molimo autore da naznače osobne podatke koji se objavljuju na prvoj stranici rada.

Primjer:

Petar Perić, znanstveni suradnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: pero.peric@du.t-com.hr.

5) Molimo autore da koriste upute za citiranje (<https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>).

6) Etički postupnik dostupan je na: <https://hrcak.srce.hr/anali-dubrovnik>.

Adresa uredništva:

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
20000 Dubrovnik, Lapadska obala 4.

Web: <http://www.zavoddbk.org>

E-mail: nella.lonza@gmail.com

Etički postupnik nalazi se na:

<http://www.zavoddbk.org/wp-content/uploads/2015/12/>

[Etički-postupnik-za-urednike-2.pdf](#)

Na koricama je detalj polukapitela iz Ljetnikovca Petra Sorga, sjedišta Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

Nakladnik: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI. Za nakladnika: akademik DARIO VRETENAR. Izvršni urednici: RINA KRALJ-BRASSARD i IVANA LAZAREVIĆ. Likovna oprema omota: BORIS JOVIĆ, Diversa Dubrovnik. Prevoditelj: VESNA BAĆE. Lektor: KATICA VIDOJEVIĆ. Korektura: ANTE MATUŠKO. UDK: Znanstvena knjižnica, Dubrovnik. Grafička priprema: BORIS JOVIĆ, Diversa Dubrovnik. Tisak: Stega tisak, Zagreb, prosinac 2023. Naklada: 300 primjeraka.